НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ СТАТИСТИКИ, ОБЛІКУ ТА АУДИТУ

Фінансово-економічний факультет
Кафедра фінансів, банківської справи та страхування
Спеціальність D2 «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок»

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА МАГІСТРА

на тему:

«ШЛЯХИ РЕФОРМУВАННЯ ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ»

Кваліфікаційна робота магістра містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

Здобувач вищої освіти
групи Ф-20.04 _____ Прокопчук Максим Русланович
(підпис) (прізвище, ім'я, по-батькові)

Науковий керівник _____ д.е.н., професор Момотюк Л. Є.
(підпис) (науковий ступінь, прізвище, ініціали)

Робота допущена до захисту _____ д.е.н., професор Бондарук Т.Г.
(підпис) (прізвище, ініціали зав. кафедри)

Київ 2026

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ СТАТИСТИКИ, ОБЛІКУ ТА АУДИТУ

ФІНАНСО-ЕКОНОМІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

КАФЕДРА ФІНАНСІВ, БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ ТА СТРАХУВАННЯ

Освітній ступінь – ***магістр***
Галузь знань - ***07 «Управління та адміністрування»***
Спеціальність – ***072 «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок»***
Освітньо-професійна програма – ***«Фінанси, банківська справа та страхування»***

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри фінансів, банківської справи та страхування д.е.н., проф. Т.Г. Бондарук
_____
«03» березня 2025 р.

З А В Д А Н Н Я
на кваліфікаційну роботу магістра
Прокопчуку Максиму Руслановичу

1. Тема роботи «Шляхи реформування податкової системи України», керівник роботи д.е.н., проф. Л. Є. Момотюк, затверджена наказом по Академії від «03» березня 2025 р. № 62/1.
2. Термін здачі студентом закінченої роботи: 5 січня 2026р.
3. Вихідні дані роботи: законодавчі та нормативно-правові акти, що регламентують функціонування та реформування податкової системи Україниі, Інтернет-ресурси, довідкові, монографічні та періодичні публікації науковців.
4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які належить зробити):
   1) Теоретичні засади функціонування податкової системи та шляхів її реформування;
   2) Аналіз сучасного стану функціонування податкової системи України;
   3) Напрями та механізми реформування податкової системи України.
5. Перелік графічного матеріалу: таблиці, діаграми, схеми.
6. Дата видачі завдання: 20 березня 2025р.

Керівник _____
(підпис)
Завдання прийняв до виконання _____
(підпис)

Календарний план

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Відмітка про виконання*
1.	Затвердження теми і наукового керівника кваліфікаційної роботи магістра на засіданні кафедри	03.03.2025	Виконано
2.	Опрацювання першоджерел по темі роботи	16.04.2025	Виконано
3.	Розробка плану роботи, методики та інструментарію досліджень	23.04.2025	Виконано
4.	Проведення економічних досліджень та їх аналіз	30.05.2025	Виконано
5.	Написання вступу до роботи	04.06.2025	Виконано
6.	Написання першого розділу роботи	18.06.2025	Виконано
7.	Написання другого розділу роботи	25.09.2025	Виконано
8.	Написання третього розділу роботи	12.10.2025	Виконано
9.	Написання висновків та пропозицій, оформлення роботи	09.11.2025	Виконано
10.	Подача першого варіанту роботи на кафедру	16.11.2025	Виконано
11.	Доопрацювання роботи згідно з зауваженнями керівника	25.11.2025	Виконано
12.	Попередній захист роботи	22.12.2025	Виконано

Студент _____ **Прокопчук М. Р.**
(підпис)

Керівник роботи _____ **Момотюк Л.Є.**
(підпис)

ЗМІСТ

ВСТУП……....3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ ТА ШЛЯХІВ ЇЇ РЕФОРМУВАННЯ……..…7
1.1. Сутність, принципи та функції податкової системи держави……..7
1.2 Особливості становлення та етапи реформування податкової системи України …….……16
1.3. Роль податкової системи у забезпеченні соціально-економічного розвитку країни…….26
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1……....34
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ……..36
2.1. Аналіз структури податкових надходжень до бюджету України та їх динаміки як індикатора результативності податкової системи……..36
2.2. Оцінка ефективності діючої податкової моделі та її впливу на розвиток бізнесу і наповнення бюджету…….46
2.3. Трансформація податкової політики України в період воєнного стану та її вплив на економіку……54
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2…….…63
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ТА МЕХАНІЗМИ РЕФОРМУВАННЯ ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ……..66
3.1. Міжнародний досвід реформування податкових систем та можливості його адаптації в Україні ……..……66
3.2. Удосконалення механізмів адміністрування податків і зборів та цифровізяція податкових процесів…….……73
3.3. Стратегічні напрями підвищення ефективності та стабільності податкової системи України…….……..82
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3…….……...90
ВИСНОВКИ…….....93
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ……...97
ДОДАТКИ …….….103

ВСТУП

Актуальність теми кваліфікаційної роботи магістра. Податкова система України функціонує в умовах глибоких соціально-економічних трансформацій, зумовлених структурними змінами в економіці, воєнними викликами та активізацією євроінтеграційних процесів. У таких обставинах податкова політика має одночасно виконувати фіскальну, регулюючу та стимулюючу функції, забезпечуючи фінансову стійкість держави та створюючи передумови для відновлення економічного зростання. Водночас адаптація податкової системи до стандартів Європейського Союзу потребує узгодження національного законодавства з європейськими нормами, підвищення прозорості оподаткування та посилення інституційної спроможності органів податкового адміністрування.

Разом із тим, нестабільність податкового законодавства, значний рівень тінізації економіки та недосконаліть механізмів податкового адміністрування негативно впливають на ефективність фіскальної політики й стримують інвестиційну активність суб’єктів господарювання. Часті зміни податкових правил ускладнюють довгострокове фінансове планування, знижують довіру платників податків і посилюють податкові ризики. За таких умов зростає наукова й практична значущість дослідження шляхів комплексного реформування податкової системи України, спрямованого на забезпечення її стабільності, справедливості та відповідності сучасним викликам соціально-економічного розвитку.

Ступінь розробленості. Проблематика становлення та реформування податкової системи широко представлена в працях зарубіжних і вітчизняних економістів. Значний науковий внесок у розкриття сутності податкової системи здійснили Абрамова А., Бутенко Т., Бутенко В., Захарій В., Кліменко Д., Кобильнік Д., Лисова Є. Питання періодизації формування

податкової системи та визначення основних етапів її реформування ґрунтовно висвітлено у працях Барвінської Є., Варналія З., Гречко А., Латковської Т., Лисюк В., Магопець О., Молодецької О., Буркової Л., Семеняка Т. Сутність податкової політики та її вплив на соціально-економічний розвиток держави досліджували Молдован О., Соколовська А., Іванов Ю., Майбуров І., Трофімова Л., Смирна К., Габор В., Нікітішин А. Окрему групу становлять наукові праці, присвячені зарубіжному досвіду податкового реформування, формуванню податкових систем іноземних держав і механізмам адміністрування податків, авторами яких є Котіна Г., Гречко А., Даміршевич М. та Карлін М. Водночас, попри ґрунтовність наявних досліджень, недостатньо опрацьованими залишаються питання специфіки проведення податкових реформ в умовах євроінтеграції та воєнного стану, що зумовлює актуальність подальших наукових розвідок у цьому напрямі.

Метою кваліфікаційної роботи магістра є дослідження стану й особливостей функціонування вітчизняної податкової системи та визначення напрямів її подальшого реформування в умовах євроінтеграції та воєнних викликів.

Для досягнення поставленої мети у роботі передбачено виконання таких **завдань:**

1. дослідити теоретичні засади функціонування податкової системи та її роль у забезпеченні соціально-економічного розвитку країни;
2. виокремити та проаналізувати етапи розвитку і реформування податкової системи України;
3. здійснити аналіз структури податкових надходжень до бюджету України та їх динаміки;
4. дати оцінку ефективності діючої податкової моделі та її впливу на розвиток бізнесу і наповнення бюджету;

5. розглянути зміни у податковій політиці під час воєнного стану та дослідити їх вплив на економіку країни;

6. розглянути можливості застосування зарубіжного досвіду при здійсненні реформування вітчизняної податкової системи;

7. визначити шляхи удосконалення механізмів адміністрування податків і зборів;

8. розкрити особливості цифровізації податкових процесів в Україні;

9. визначити стратегічні напрями підвищення ефективності та стабільності податкової системи України.

Об'єктом дослідження є економічні відносини, які виникають в процесі реформування податкової системи України.

Предметом дослідження є шляхи реформування податкової системи України.

Методи дослідження. У роботі використано такі методи дослідження:

– аналіз і синтез – для узагальнення теоретичних засад функціонування податкової системи;

– системний підхід – для дослідження податкової системи як цілісного економічного механізму;

– порівняльний аналіз – для вивчення міжнародного досвіду реформування;

– економіко-статистичні методи – для оцінювання податкових надходжень і податкового навантаження;

– метод узагальнення – для формування висновків і рекомендацій.

Інформаційною базою дослідження. Інформаційною базою кваліфікаційної роботи магістра стали: законодавчі та нормативно-правові акти України, офіційні публікації та аналітичні матеріали Міністерства фінансів України і Державної податкової служби України, наукові праці

вітчизняних і зарубіжних вчених, статистичні дані щодо формування податкових надходжень до Зведеного бюджету України, а також матеріали з відкритих інтернет-джерел..

Наукова новизна одержаних результатів.

- виявлено та узагальнено особливості основних етапів становлення і реформування податкової системи України з урахуванням соціально-економічних трансформацій, євроінтеграційних процесів і воєнного стану;

- визначено ключові особливості трансформації податкової політики України в умовах воєнного стану та їх вплив на ефективність фіскального регулювання;

- розроблено комплексні рекомендації щодо напрямів подальшого реформування податкової системи України у воєнний і післявоєнний періоди з метою підвищення її ефективності, стабільності та інвестиційної привабливості.

Практичне значення одержаних результатів полягає в обґрунтуванні та розробленні практичних рекомендацій щодо пріоритетних напрямів реформування податкової системи України з урахуванням зарубіжного досвіду та вітчизняних соціально-економічних умов. Реалізація запропонованих рекомендацій сприятиме підвищенню результативності податкової політики, удосконаленню механізмів податкового адміністрування та оптимізації функціонування податкової системи, що в підсумку створить передумови для зміцнення фінансової стійкості та стабілізації бюджетної сфери.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (що містить 50 найменувань), додатків. Загальний обсяг роботи становить 106 сторінок. Робота містить 5 рисунків, 11 таблиць.

РОЗДІЛ 1.
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ ТА ШЛЯХІВ ЇЇ РЕФОРМУВАННЯ

1.1. Сутність, принципи та функції податкової системи держави

Податкова система є фундаментальною складовою фінансової системи держави, яка забезпечує формування централізованих фінансових ресурсів і виступає ключовим інструментом реалізації державної соціально-економічної політики. Через систему оподаткування держава акумулює кошти для фінансування публічних потреб, утримання апарату управління, реалізації соціальних програм, розвитку інфраструктури, освіти, охорони здоров'я та забезпечення обороноздатності країни [25]. У наукових працях А. Абрамової податкова система трактується як комплексне інституційне утворення, що включає не лише сукупність податків і зборів, а й правові норми, адміністративні процедури, організаційні структури та систему взаємовідносин між державою і платниками податків. Такий підхід дозволяє розглядати податкову систему не лише як фіскальний механізм, а як багатовимірний регулятор економічних і соціальних процесів [1].

Захарій В. підкреслює, що податкова система виконує функцію інтегратора економічних процесів, адже через неї здійснюється перерозподіл національного доходу між різними соціальними групами та секторами економіки, формуються фінансові передумови економічного зростання та соціальної стабільності. Вона визначає характер взаємовідносин між державою, бізнесом і населенням, впливаючи на інвестиційний клімат, рівень підприємницької активності та конкурентоспроможність національної економіки. У цьому контексті податкова система розглядається як багаторівнева структура, що охоплює систему загальнодержавних і місцевих податків, механізми їх адміністрування, податкові пільги та санкції, а також

інституційну систему контролю та відповідальності. Така структура зумовлює складність і багатофункціональність податкових відносин [9].

Сутність податкової системи проявляється у її здатності забезпечувати стабільність бюджетних надходжень і водночас впливати на економічну динаміку. Як зазначає Л. Товкун, ефективна податкова система має поєднувати фіскальні інтереси держави з економічними можливостями платників податків, оскільки надмірне податкове навантаження може призводити до тінізації економіки, скорочення інвестицій та уповільнення економічного зростання. Раціонально побудована система оподаткування, навпаки, створює стимули для детінізації, розширення податкової бази та формування стабільних бюджетних ресурсів, що в кінцевому підсумку сприяє підвищенню добробуту населення [32].

Інституційна природа податкової системи виявляється через систему органів податкового адміністрування, які забезпечують практичну реалізацію податкової політики. В. Мушенок наголошує, що ефективність податкової системи значною мірою залежить від якості правового регулювання та здатності державних інституцій забезпечити прозорість і передбачуваність податкових відносин [41]. Стабільність податкового законодавства створює умови для довгострокового економічного планування, формує довіру платників податків до держави та зменшує ризики для бізнесу. Водночас часті зміни податкових правил можуть негативно позначатися на інвестиційній привабливості та сприяти зростанню рівня податкових правопорушень.

Важливе місце в теоретичному осмисленні податкової системи займають принципи її побудови, які визначають основні засади формування та функціонування податкових відносин. М. Дамірчієв і Д. Кобилнік підкреслюють, що принципи оподаткування мають не лише економічний, а й правовий характер, оскільки забезпечують правову визначеність та захист інтересів платників податків. Принцип законності передбачає, що всі податки

мають встановлюватися виключно законами та бути чітко визначеними за своїми елементами, що унеможливлює свавільне втручання держави у фінансову діяльність суб'єктів господарювання. Принцип справедливості орієнтований на врахування платоспроможності платників податків і недопущення дискримінації, тоді як принцип рівності забезпечує однакові правила оподаткування для всіх учасників економічних відносин [11].

Водночас принцип стабільності податкової системи відіграє ключову роль у формуванні довіри між державою та платниками податків, оскільки дозволяє суб'єктам господарювання прогнозувати свої фінансові результати та планувати інвестиційну діяльність. Принцип економічної обґрунтованості спрямований на забезпечення відповідності податкового навантаження реальним можливостям економіки, а принцип зручності адміністрування – на спрощення процедур сплати податків і зменшення адміністративних витрат бізнесу. Як зазначає А. Абрамова, реалізація цих принципів створює передумови для формування податкової системи, орієнтованої на партнерські відносини між державою і платниками податків, що сприяє добровільному виконанню податкових зобов'язань [1].

Сучасна податкова система характеризується динамічним розвитком, обумовленим процесами цифровізації та глобалізації. Впровадження електронного адміністрування, автоматизованих систем обліку та аналітичних платформ змінює характер податкових відносин, підвищує прозорість та зменшує можливості для ухилення від сплати податків. На думку З. Варналія, цифровізація податкової системи сприяє підвищенню ефективності адміністрування та зменшенню рівня тіньової економіки, що позитивно позначається на бюджетній стабільності та інвестиційному кліматі країни.

Отже, податкова система держави є складним багаторівневим утворенням, яке поєднує фіскальні, регуляторні та соціальні елементи. Її сутність полягає у здатності забезпечувати фінансову стійкість держави,

регулювати економічні процеси та формувати умови для сталого розвитку національної економіки. Саме тому податкова система повинна розглядатися не лише як інструмент наповнення бюджету, а як важливий чинник соціально-економічного розвитку суспільства [6].

Функціональне призначення податкової системи проявляється через сукупність взаємопов'язаних функцій, які відображають напрями її впливу на соціально-економічні процеси та забезпечують реалізацію державної фінансової політики. У наукових працях З. Варналія податкова система розглядається як багатофункціональний механізм, що одночасно виконує фіскальні, регулюючі, соціальні та стимулюючі завдання, формуючи фінансові передумови розвитку економіки та підтримання соціальної стабільності. Кожна з функцій податкової системи не є ізольованою, а перебуває у тісному взаємозв'язку з іншими, що зумовлює системний характер податкових відносин [6].

Провідне місце серед функцій податкової системи посідає фіскальна функція, яка полягає у формуванні доходної частини бюджету та забезпеченні фінансових ресурсів для виконання державою своїх функцій. Саме через податкові надходження держава фінансує соціальні програми, освіту, медицину, науку, культуру, інфраструктурні проєкти та оборону. А. Абрамова зазначає, що фіскальна функція є базовою, оскільки без стабільного бюджетного фінансування неможливо реалізувати жодну з інших функцій держави. Водночас надмірна орієнтація на фіскальний ефект може призводити до посилення податкового тиску та зростання рівня тінізації економіки, що вимагає поєднання фіскальних інтересів із регуляторними та соціальними цілями [1].

Регулююча функція податкової системи полягає у впливі на економічну поведінку суб'єктів господарювання шляхом зміни рівня податкового навантаження, структури податкових платежів та надання податкових пільг. Як підкреслює Л. Товкун, податки можуть виступати

інструментом стимулювання інвестиційної активності, розвитку пріоритетних галузей економіки, підтримки малого та середнього бізнесу, а також регіонального розвитку. Через податкові механізми держава здатна коригувати структуру виробництва, спрямовувати фінансові потоки у стратегічно важливі сфери та стримувати розвиток небажаних видів діяльності, зокрема шляхом підвищення ставок акцизного оподаткування [32].

Соціальна функція податкової системи проявляється у перерозподілі національного доходу між різними верствами населення з метою забезпечення соціальної справедливості та зменшення майнової диференціації. За твердженням М. Дамірчієва та Д. Кобилніка, прогресивне оподаткування доходів, система податкових пільг і соціальних відрахувань створюють умови для підтримки малозабезпечених верств населення та фінансування соціальних програм. Через податкову систему держава може компенсувати негативні наслідки ринкових диспропорцій, забезпечуючи мінімальний рівень соціального захисту громадян і підтримуючи суспільну стабільність [11].

Стимулююча функція податкової системи тісно пов’язана з регулюючою та полягає у формуванні мотивації суб’єктів господарювання до розвитку виробництва, інноваційної діяльності, інвестицій у модернізацію та підвищення продуктивності праці. З. Варналій зазначає, що податкові пільги, інвестиційні податкові кредити та прискорена амортизація є ефективними інструментами стимулювання економічного розвитку. Водночас надмірна кількість пільг може призводити до звуження податкової бази та втрати бюджетних доходів, що потребує ретельного обґрунтування їх доцільності та ефективності [6].

Контрольна функція податкової системи полягає у забезпеченні дотримання податкового законодавства та своєчасності виконання платниками податкових зобов’язань. В. Мушенок підкреслює, що ефективна

система податкового контролю сприяє підвищенню рівня податкової дисципліни, зменшенню ухилення від сплати податків і зміцненню фінансової стабільності держави. Сучасні тенденції розвитку податкового контролю пов’язані з впровадженням електронних систем обліку, автоматизованого аналізу ризиків та обміну інформацією між державними органами, що значно підвищує ефективність виявлення податкових правопорушень [41].

Взаємодія зазначених функцій формує системний характер податкової системи, яка не лише наповнює бюджет, а й активно впливає на економічні процеси та соціальну сферу. Як зазначає А. Абрамова, податкова система повинна забезпечувати баланс між фіскальними інтересами держави та потребами економічного розвитку, що дозволяє досягти стійкого зростання та соціальної стабільності. Саме гармонійне поєднання фіскальної, регулюючої, соціальної, стимулюючої та контрольної функцій визначає ефективність податкової системи в сучасних умовах [1].

Сучасна податкова система формується під впливом комплексу внутрішніх і зовнішніх чинників, серед яких ключову роль відіграють глобалізаційні процеси, євроінтеграційні орієнтири, розвиток цифрових технологій, а також соціально-економічні трансформації, пов’язані з необхідністю забезпечення фінансової стійкості держави. У працях З. Варналія наголошується, що податкова система у сучасних умовах дедалі більше набуває характеру інституційного механізму стратегічного управління розвитком економіки, оскільки через податкові інструменти держава може не лише акумулювати бюджетні ресурси, а й цілеспрямовано впливати на структуру виробництва, інвестиційні потоки та регіональний розвиток [6].

Однією з ключових проблем функціонування податкової системи залишається дисбаланс між фіскальними потребами держави та можливостями платників податків. Як зазначає Л. Товкун, у періоди

економічної нестабільності зростає ризик посилення податкового тиску, що може призводити до скорочення підприємницької активності, зростання рівня тінізації та відтоку капіталу. У цьому контексті особливої актуальності набуває принцип економічної обґрунтованості, який передбачає необхідність узгодження податкових ставок і бази оподаткування з реальними фінансовими можливостями суб'єктів господарювання. Надмірне податкове навантаження не лише знижує конкурентоспроможність національної економіки, а й створює передумови для зростання податкових правопорушень [32].

Важливим викликом для сучасної податкової системи є забезпечення її стабільності та передбачуваності. В. Мушенок підкреслює, що часті та несистемні зміни податкового законодавства негативно впливають на інвестиційний клімат і знижують рівень довіри бізнесу до держави. У зв'язку з цим необхідним є формування довгострокової податкової стратегії, яка б визначила пріоритети розвитку податкової системи, закріпила стабільні правила оподаткування та створила умови для прозорої взаємодії між державою і платниками податків [41].

Окрему увагу в сучасних дослідженнях приділено проблемі оптимізації системи податкових пільг. М. Дамірчієв та Д. Кобилнік наголошують, що надмірна кількість пільг може призводити до звуження податкової бази, втрати бюджетних доходів і створення нерівних умов для суб'єктів господарювання. Водночас обґрунтоване застосування податкових стимулів є ефективним інструментом підтримки інноваційної діяльності, розвитку пріоритетних галузей та залучення інвестицій. Тому одним із ключових напрямів удосконалення податкової системи має стати перегляд і систематизація податкових пільг з урахуванням їх соціально-економічної ефективності [11].

Суттєвий вплив на розвиток податкової системи справляє цифровізація, яка змінює підходи до адміністрування податків і податкового контролю. А.

Абрамова зазначає, що впровадження електронних сервісів, автоматизованих систем обліку та аналітичних платформ сприяє підвищенню прозорості податкових відносин, зменшенню корупційних ризиків і скороченню адміністративних витрат платників податків. У цьому контексті податкова система поступово трансформується у сервісно орієнтовану модель, за якої держава не лише контролює, а й забезпечує інформаційну та консультаційну підтримку платників податків [1].

Не менш важливим напрямом удосконалення податкової системи є гармонізація національного податкового законодавства з європейськими стандартами, що передбачає адаптацію принципів оподаткування, підвищення рівня податкової прозорості та запровадження сучасних механізмів протидії ухиленню від сплати податків. За твердженням З. Варналія, євроінтеграційний вектор розвитку України зумовлює необхідність узгодження податкової політики з практиками Європейського Союзу, що сприятиме зміцненню фінансової стабільності держави та підвищенню її інвестиційної привабливості [6].

У сучасній економічній науці роль податкової системи у забезпеченні соціально-економічного розвитку країни трактується з позицій різних наукових підходів, серед яких доцільно виокремити фіскально-орієнтований (переважно вітчизняний), європейський соціально-ринковий та інституційний підходи.

Представники української наукової школи традиційно розглядають податкову систему насамперед як інструмент забезпечення фінансової стабільності держави та наповнення бюджету. У працях вітчизняних дослідників акцент робиться на фіскальній функції оподаткування, здатності податкових надходжень фінансувати соціальні програми, оборонні видатки та підтримувати макроекономічну рівновагу. Такий підхід є об’єктивно зумовленим умовами хронічного бюджетного дефіциту, високого рівня соціальних зобов’язань держави та потребами фінансування кризових і

воєнних викликів. Водночас надмірна фіскальна спрямованість податкової політики, за оцінками науковців, обмежує регулювальний і стимулювальний потенціал податкової системи, що може стримувати інвестиційну активність і розвиток підприємництва.

На відміну від цього, європейський підхід до оцінки ролі податкової системи ґрунтується на концепції соціально-ринкової економіки, у межах якої податки розглядаються не лише як джерело бюджетних ресурсів, а як інструмент забезпечення економічного зростання, соціальної згуртованості та конкурентоспроможності. У країнах Європейського Союзу податкова система виконує комплексну функцію: з одного боку, забезпечує стабільні доходи бюджету, а з іншого — створює стимули для інновацій, розвитку малого і середнього бізнесу, зайнятості населення та регіонального розвитку. Характерною рисою європейського підходу є орієнтація на помірне податкове навантаження, прозорість податкових правил і високий рівень податкової довіри, що сприяє добровільній сплаті податків і зменшенню тінізації економіки.

Окреме місце у наукових дослідженнях посідає інституційний підхід, відповідно до якого податкова система розглядається як елемент інституційного середовища, що формує правила взаємодії між державою, бізнесом і населенням. З позицій цього підходу ключовим чинником соціально-економічного розвитку є не лише рівень податкових ставок, а якість податкових інститутів, стабільність законодавства, ефективність адміністрування та рівень довіри платників податків до держави. Інституційна теорія підкреслює, що навіть відносно низьке податкове навантаження не забезпечує позитивного економічного ефекту за умов нестабільних правил оподаткування, складних процедур і високих адміністративних витрат.

Порівняльний аналіз зазначених підходів свідчить, що ефективна податкова система як чинник соціально-економічного розвитку має

поєднувати фіскальну достатність, характерну для вітчизняної моделі, з європейською орієнтацією на стимулювання економічної активності та інституційною якістю податкового середовища. Для України це означає необхідність поступового переходу від домінування фіскальних пріоритетів до моделі, у межах якої податкова система виступає інструментом довгострокового економічного зростання, соціальної стабільності та підвищення конкурентоспроможності національної економіки.

У підсумку можна стверджувати, що податкова система держави є складним багаторівневим механізмом, який поєднує фіскальні, регуляторні, соціальні та стимулюючі елементи. Її ефективність визначається здатністю забезпечувати стабільні бюджетні надходження, водночас створюючи умови для економічного розвитку та соціальної справедливості. Подальше вдосконалення податкової системи має ґрунтуватися на принципах стабільності, економічної обґрунтованості, прозорості та партнерської взаємодії між державою і платниками податків, що дозволить сформувати сучасну, ефективну та соціально орієнтовану модель оподаткування.

1.2 Особливості становлення та етапи реформування податкової системи України

Податкова система України формувалася в умовах радикальної трансформації соціально-економічних відносин, спричиненої переходом від адміністративно-командної моделі до ринкової економіки. У перші роки незалежності держава зіткнулася з необхідністю одночасно створювати власну систему оподаткування, інститути податкового адміністрування та механізми бюджетного перерозподілу, не маючи достатнього практичного досвіду й теоретичних напрацювань, адаптованих до національних умов. Податкова політика в цей період була зорієнтована передусім на фіскальне

наповнення бюджету, що зумовлювалося глибоким спадом виробництва, інфляційними процесами та дефіцитом фінансових ресурсів [35].

Рис.1.1 Історія реформування податкової системи України

Джерело: складено автором на основі [4], [6], [8], [11], [16], [27].

Початковий етап становлення податкової системи характеризувався формуванням її базових елементів: було визначено основні види податків і зборів, коло платників, об’єкти та бази оподаткування, запроваджено первинні процедури обліку та контролю. Водночас система мала фрагментарний і нестабільний характер. Значна кількість платежів, відсутність чіткої класифікації податків і часті зміни законодавства ускладнювали ведення господарської діяльності та формували

несприятливий інвестиційний клімат. Податкові норми нерідко мали суперечливий характер, що сприяло правовій невизначеності та створювало передумови для зловживань.

Податки у цей період використовувалися переважно як інструмент оперативного вилучення фінансових ресурсів із суб'єктів господарювання, тоді як їхній регулювальний потенціал залишався обмеженим. Пільги та винятки надавалися без системного підходу, що знижувало прозорість податкової системи й призводило до втрат бюджетних надходжень. Поширення тіньових схем, ухилення від оподаткування та зростання податкової заборгованості стали характерними рисами економічного середовища, у якому відбувалося формування національної податкової системи [10] .

У другій половині 1990-х років спостерігається поступовий перехід до більш збалансованої моделі оподаткування. Податкова політика починає поєднувати фіскальні та регулювальні функції, з'являються перші спроби використовувати податкові інструменти для стимулювання інвестиційної активності, розвитку малого й середнього бізнесу, підтримки окремих галузей економіки. Водночас зберігалася нестабільність законодавства, що проявлялося у частій зміні ставок, об'єктів і бази оподаткування, а також у постійному коригуванні порядку справляння податків.

Особливістю цього етапу було поєднання елементів адміністративної системи управління з новими ринковими механізмами. Держава зберігала значний вплив на розподіл фінансових ресурсів через податкові інструменти, що ускладнювало формування рівних конкурентних умов для суб'єктів господарювання. Водночас відбувався процес інституціоналізації податкових відносин: формувалися органи податкового контролю, удосконалювалися стандарти бухгалтерського обліку та фінансової звітності, розроблялися механізми перевірок і відповідальності за порушення податкового

законодавства. Ці зміни створювали передумови для підвищення прозорості податкової системи та зростання довіри до неї з боку платників податків.

Накопичення практичного досвіду адміністрування податків та усвідомлення системних проблем оподаткування сприяли активізації дискусій щодо необхідності кодифікації податкового законодавства й переходу до більш впорядкованої моделі податкової політики. Поступово сформувалися підходи, орієнтовані на спрощення структури податків, зменшення кількості обов'язкових платежів, підвищення прозорості процедур справляння та посилення ролі податкових інструментів як регулятора соціально-економічних процесів [29].

Прийняття Податкового кодексу стало логічним підсумком тривалого етапу становлення податкової системи. Кодифікація податкового законодавства означала перехід до більш системного й прогнозованого підходу в регулюванні податкових відносин, визначення чітких принципів оподаткування, уніфікацію правил справляння основних податків і зборів. Було закладено основу для формування стабільнішої податкової політики, зорієнтованої не лише на фіскальні потреби держави, а й на створення сприятливих умов для економічного розвитку [10].

Відповідно, перший етап становлення та початкового реформування податкової системи України характеризується поступовим переходом від фрагментарної, нестабільної та переважно фіскально орієнтованої моделі до більш впорядкованої структури, що базується на чітких принципах і інституційних механізмах. Саме в цей період було сформовано фундамент національної податкової системи, який визначив напрями її подальшої модернізації та реформування.

Подальший етап реформування податкової системи України пов'язаний із запровадженням кодифікованого податкового законодавства та поглибленням інституційних перетворень у сфері оподаткування. У цей період відбувся перехід від фрагментарної регламентації податкових

відносин до більш системного та впорядкованого підходу, що сприяв формуванню стабільнішого податкового середовища. Ключовою метою реформ стало не лише забезпечення бюджетних надходжень, а й створення передумов для економічного зростання, підвищення інвестиційної привабливості та зниження рівня тінізації економіки [13].

Кодифікація податкового законодавства сприяла уніфікації податкових правил і процедур, що зменшило рівень правової невизначеності та спростило взаємодію між платниками податків і державою. Було чітко визначено принципи оподаткування, структуру податкової системи, порядок адміністрування основних податків і зборів, а також механізми відповідальності за порушення податкового законодавства. Це створило передумови для формування прогнозованого податкового середовища, що є важливим чинником для довгострокового планування господарської діяльності.

Одним із важливих напрямів реформування стала оптимізація структури податкових платежів. Зменшення кількості податків і зборів, перегляд ставок та об’єктів оподаткування сприяли спрощенню податкової системи та підвищенню її прозорості. Водночас держава поступово відмовлялася від надмірної кількості податкових пільг, які раніше використовувалися без достатнього економічного обґрунтування та призводили до втрат бюджетних доходів. Запровадження більш чітких критеріїв надання пільг сприяло підвищенню справедливості податкового навантаження та зменшенню можливостей для зловживань [18].

Значна увага приділялася вдосконаленню податкового адміністрування. Було впроваджено нові підходи до обліку платників податків, розширено можливості електронного звітування, удосконалено процедури податкового контролю. Ці заходи сприяли зниженню адміністративного тиску на бізнес, скороченню витрат часу на виконання податкових зобов’язань та підвищенню рівня добровільної сплати податків. Розвиток інформаційних

технологій у сфері оподаткування став важливим чинником модернізації податкової системи та підвищення її ефективності.

У контексті євроінтеграційних процесів податкова система України поступово адаптувалася до міжнародних стандартів і практик. Було здійснено гармонізацію окремих податкових норм із законодавством Європейського Союзу, зокрема у сфері непрямого оподаткування, трансфертного ціноутворення та боротьби з ухиленням від сплати податків. Це сприяло підвищенню прозорості податкової системи, покращенню інвестиційного клімату та інтеграції України до міжнародного економічного простору.

Водночас реформування податкової системи супроводжувалося низкою проблем. Збереження складних процедур адміністрування окремих податків, нестабільність податкового законодавства та часті коригування ставок і правил оподаткування залишалися чинниками, що стримували розвиток підприємницької діяльності. Недостатній рівень податкової культури та обмежена довіра платників до податкових органів також ускладнювали реалізацію реформ і вимагали подальшого вдосконалення механізмів комунікації між державою та бізнесом.

Попри ці труднощі, другий етап реформування податкової системи України характеризується поступовим переходом до більш сучасної та збалансованої моделі оподаткування. Податки дедалі більше починають виконувати не лише фіскальну, а й регулювальну та стимулювальну функції, сприяючи розвитку підприємництва, інноваційної діяльності та регіонального розвитку. Формуються інституційні основи для подальшої модернізації податкової політики з урахуванням потреб економіки та суспільства [27].

Отже, другий етап реформування податкової системи України можна охарактеризувати як період систематизації та модернізації, у межах якого було створено більш впорядковану структуру оподаткування, удосконалено

механізми адміністрування та закладено основу для гармонізації національного податкового законодавства з міжнародними стандартами.

Сучасний етап реформування податкової системи України формується під впливом масштабних економічних, соціальних та інституційних викликів, що зумовлюють необхідність постійної модернізації податкової політики. Податкова система в умовах глобалізації та євроінтеграційних процесів перестає бути виключно інструментом наповнення бюджету й набуває ролі важливого механізму стимулювання економічного зростання, інноваційного розвитку та соціальної стабільності. У цьому контексті реформування оподаткування орієнтується на підвищення конкурентоспроможності національної економіки, зниження адміністративних бар'єрів для бізнесу та забезпечення справедливого розподілу податкового навантаження.

Однією з ключових тенденцій сучасного етапу є цифровізація податкового адміністрування. Запровадження електронних сервісів, автоматизованих систем обліку та електронного документообігу суттєво змінює характер взаємодії між платниками податків і податковими органами. Ці нововведення сприяють підвищенню прозорості процедур оподаткування, скороченню часу на виконання податкових зобов'язань і зменшенню можливостей для корупційних проявів. Розвиток електронних платформ для подання звітності, реєстрації податкових накладних та здійснення податкових перевірок формує більш ефективне та клієнтоорієнтоване податкове середовище [15].

Суттєве значення у процесі сучасного реформування має гармонізація податкового законодавства з міжнародними стандартами. В умовах інтеграції України до європейського економічного простору зростає роль адаптації податкових норм до вимог міжнародних угод і директив, зокрема у сфері непрямого оподаткування, трансфертного ціноутворення та боротьби з ухиленням від сплати податків. Це сприяє підвищенню прозорості

податкових операцій, формуванню сприятливого інвестиційного клімату та зміцненню довіри міжнародних партнерів [13].

Важливою складовою сучасних реформ є перегляд податкових ставок і бази оподаткування з метою оптимізації податкового навантаження на суб'єктів господарювання та населення. Держава прагне поєднати фіскальні інтереси з необхідністю стимулювання економічної активності, що проявляється у поступовому зменшенні податкового тиску на бізнес, підтримці малого та середнього підприємництва, а також запровадженні спеціальних режимів оподаткування для окремих категорій платників. Такі заходи сприяють легалізації економічної діяльності та розширенню податкової бази.

Поряд із позитивними зрушеннями зберігається низка проблем, що потребують подальшого реформування податкової системи. До них належать складність окремих процедур адміністрування, нестабільність податкового законодавства, наявність суперечливих норм і недостатній рівень податкової культури. Ці чинники ускладнюють реалізацію принципу добровільної сплати податків та стримують розвиток підприємницької діяльності. У зв'язку з цим актуальним завданням залишається вдосконалення механізмів комунікації між державою і платниками, підвищення рівня прозорості та передбачуваності податкової політики.

Сучасні виклики, пов'язані з економічною нестабільністю та необхідністю відновлення національної економіки, актуалізують потребу в подальшій модернізації податкової системи. Податкова політика має бути спрямована не лише на забезпечення бюджетної стабільності, а й на створення умов для структурної перебудови економіки, розвитку інноваційних галузей і підвищення добробуту населення. У цьому контексті важливого значення набуває впровадження довгострокової стратегії реформування оподаткування, яка враховуватиме як внутрішні соціально-економічні потреби, так і міжнародні зобов'язання України [14] .

Попри численні етапи реформування податкової системи України та декларування її модернізації відповідно до ринкових і євроінтеграційних орієнтирів, результати здійснених перетворень не завжди відповідали поставленим цілям. Аналіз практики функціонування податкової системи свідчить про наявність низки структурних і інституційних проблем, які зберігалися незалежно від формальних змін податкового законодавства.

Однією з ключових проблем стало те, що значна частина податкових реформ мала переважно фіскальний характер. Зміни ставок, баз оподаткування або переліку податків часто були спрямовані на оперативне наповнення бюджету, а не на формування стабільного та передбачуваного податкового середовища. У результаті податкові нововведення нерідко посилювали податковий тиск на бізнес і населення без створення достатніх стимулів для розширення податкової бази, інвестиційної активності та детінізації економіки.

Недостатньо ефективними виявилися також реформи, пов’язані зі спрощенням податкового адміністрування. Хоча на нормативному рівні декларувалося зменшення адміністративного навантаження та впровадження принципів сервісної взаємодії з платниками податків, на практиці складність процедур, кількість звітних форм і часті зміни правил оподаткування зберігалися. Це зумовлювало високі трансакційні витрати для суб’єктів господарювання та обмежувало позитивний ефект від адміністративних нововведень.

Окремої уваги заслуговує проблема формального характеру частини реформ, що проявлялася у зміні інституційних назв або структур без суттєвого покращення якості податкового адміністрування. Реорганізація податкових органів, оновлення нормативно-правової бази або запровадження нових електронних інструментів не завжди супроводжувалися змінами управлінських підходів, підвищенням рівня податкової культури та довіри платників податків до держави. У результаті реформи мали обмежений вплив

на зменшення тінізації економіки та підвищення рівня добровільної сплати податків.

Критичним чинником, що знижував ефективність реформування, залишалася нестабільність податкового законодавства. Часті й несистемні зміни податкових норм ускладнювали довгострокове фінансове планування, підвищували регуляторні ризики для бізнесу та негативно впливали на інвестиційний клімат. За таких умов навіть економічно обґрунтовані податкові інструменти не забезпечували очікуваного ефекту через відсутність довіри до стабільності податкової політики.

Таким чином, аналіз результатів реформування податкової системи України дає підстави стверджувати, що ключовими проблемами стали домінування фіскальних пріоритетів, формальність окремих реформаторських заходів та недостатня інституційна спроможність податкової системи. Це зумовлює необхідність переходу від фрагментарних і короткострокових змін до комплексної, стратегічно орієнтованої моделі реформування, у межах якої податкова система розглядатиметься як інструмент довгострокового соціально-економічного розвитку, а не лише як механізм наповнення бюджету.

Отже, сучасний етап реформування податкової системи України характеризується переходом до цифровізованої, більш прозорої та адаптованої до міжнародних стандартів моделі оподаткування. Реформи спрямовані на підвищення ефективності адміністрування, оптимізацію податкового навантаження та використання податкових інструментів як важливого чинника економічного розвитку. Сукупність здійснених перетворень формує основу для побудови стабільної, справедливої та конкурентоспроможної податкової системи, здатної забезпечити сталий розвиток України в довгостроковій перспективі.

1.3. Роль податкової системи у забезпеченні соціально-економічного розвитку країни

Податкова система є одним із ключових інструментів державного регулювання соціально-економічного розвитку країни, оскільки через механізми оподаткування здійснюється перерозподіл національного доходу, формуються фінансові ресурси держави та забезпечується фінансування суспільно важливих потреб. У сучасних умовах податкова система перестає бути виключно фіскальним механізмом наповнення бюджету та дедалі більше виконує регулювальну, стимулювальну й соціальну функції, впливаючи на економічне зростання, рівень зайнятості, інвестиційну активність, розвиток підприємництва та добробут населення [19].

Фіскальна роль податкової системи полягає у формуванні стабільної дохідної бази бюджету, що є передумовою реалізації соціально-економічної політики держави. Саме за рахунок податкових надходжень фінансуються системи освіти, охорони здоров’я, соціального захисту, оборони, інфраструктурні проєкти та програми регіонального розвитку. Обсяг і структура податкових доходів визначають можливості держави щодо виконання соціальних зобов’язань, підтримки вразливих верств населення та інвестування у стратегічно важливі галузі економіки. Таким чином, ефективність податкової системи безпосередньо впливає на рівень соціальної стабільності та якість життя громадян [39].

Водночас податкова система виконує важливу регулювальну функцію, що проявляється у здатності держави впливати на економічні процеси шляхом зміни ставок податків, надання податкових пільг, запровадження спеціальних режимів оподаткування та диференціації податкового навантаження. Через ці інструменти держава може стимулювати розвиток пріоритетних галузей, підтримувати мале та середнє підприємництво, заохочувати інноваційну діяльність, а також регулювати рівень споживання й заощаджень. У результаті податкова політика стає важливим чинником

формування структури національної економіки та її довгострокової конкурентоспроможності.

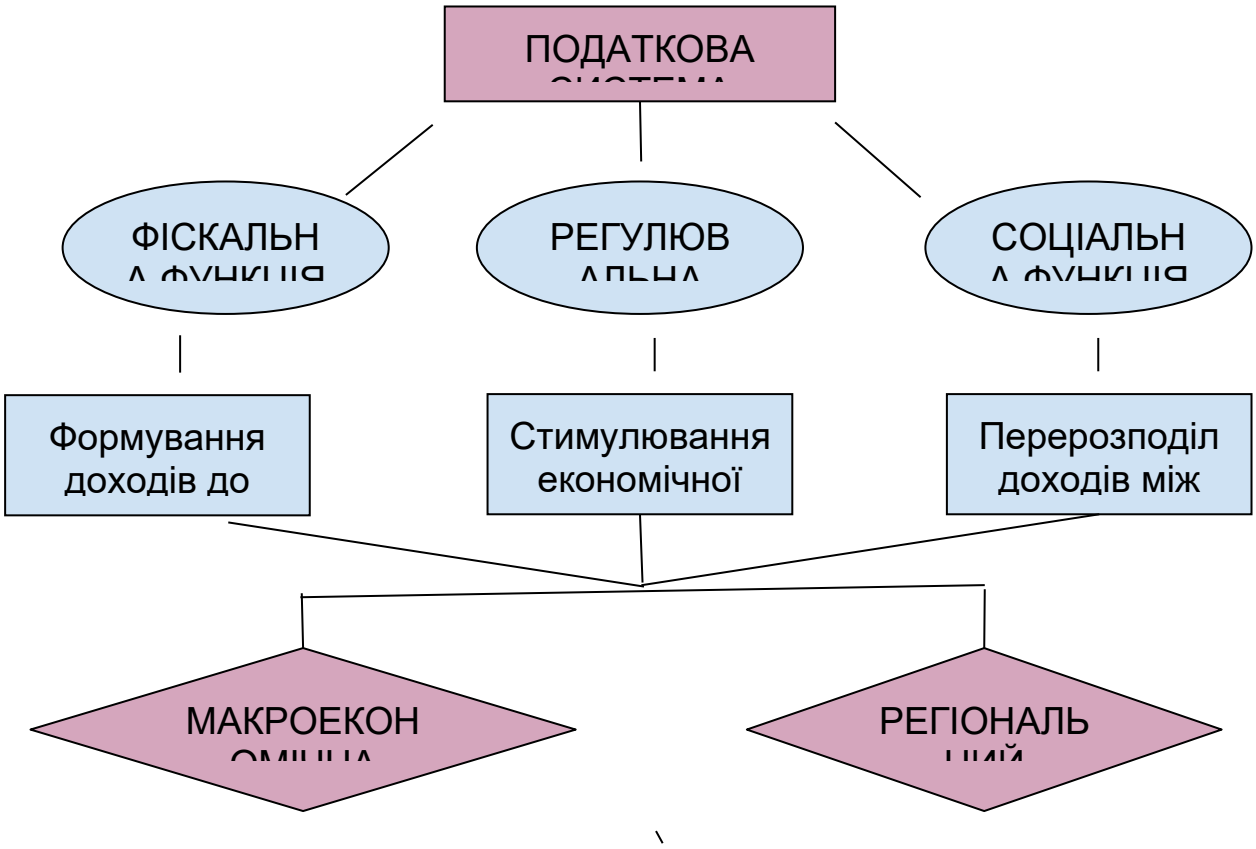

Рис.1.2 Роль податкової системи у соціально-економічному розвитку

Джерело: власна розробка

Соціальна функція податкової системи реалізується через механізми перерозподілу доходів між різними групами населення. Прогресивні елементи оподаткування, пільги для соціально вразливих категорій громадян, а також податкові знижки сприяють зменшенню майнової нерівності та забезпеченню більш справедливого розподілу доходів. Завдяки цьому податкова система відіграє важливу роль у формуванні соціальної

справедливості та підтриманні суспільної рівноваги, що є необхідною умовою сталого розвитку країни.

Особливе значення у забезпеченні соціально-економічного розвитку має вплив податкової системи на інвестиційний клімат. Рівень податкового навантаження, стабільність податкового законодавства, прозорість процедур адміністрування та наявність стимулювальних податкових інструментів безпосередньо визначають привабливість країни для внутрішніх і зовнішніх інвесторів. Сприятливе податкове середовище стимулює притік капіталу, модернізацію виробництва, створення нових робочих місць і зростання обсягів виробництва, що в довгостроковій перспективі позитивно позначається на темпах економічного зростання та добробуті населення [37].

Податкова система також відіграє важливу роль у забезпеченні соціально-економічної безпеки держави. Стабільні та прогнозовані податкові надходження є основою фінансової стійкості бюджету, що дозволяє державі своєчасно виконувати свої зобов’язання, реагувати на економічні кризи та забезпечувати фінансування пріоритетних напрямів розвитку. У цьому контексті податки виступають не лише джерелом доходів, а й інструментом зниження економічних ризиків і забезпечення макроекономічної стабільності.

Водночас надмірний податковий тиск, складність процедур адміністрування та нестабільність податкового законодавства можуть мати негативний вплив на соціально-економічний розвиток. Високі ставки податків і складні правила їх сплати сприяють поширенню тіньової економіки, зниженню інвестиційної активності та уповільненню темпів економічного зростання. Тому ефективна податкова система має ґрунтуватися на принципах стабільності, прозорості, справедливості та економічної доцільності, що забезпечують баланс між фіскальними інтересами держави та можливостями платників податків.

Відповідно, податкова система є багатофункціональним механізмом, який визначає не лише обсяги бюджетних ресурсів, а й напрями соціально-економічного розвитку країни. Її роль полягає у формуванні фінансової основи державної політики, регулюванні економічної активності, забезпеченні соціальної справедливості та створенні сприятливих умов для сталого розвитку. Саме від ефективності податкової системи значною мірою залежить здатність держави реалізовувати стратегічні цілі соціально-економічного розвитку та підвищувати рівень добробуту населення [24].

Важливим аспектом соціально-економічного розвитку через податкову систему є стимулювання підприємницької активності та розвиток малого і середнього бізнесу. Податкові пільги, спрощені режими оподаткування, зниження ставок податку на прибуток або податку на додану вартість для окремих категорій платників створюють сприятливі умови для ведення господарської діяльності. Це сприяє збільшенню числа нових підприємств, розширенню виробничих потужностей, створенню робочих місць та зростанню економічної активності у різних регіонах країни. Таким чином, податкова політика стає важливим інструментом стимулювання економічного розвитку та зменшення регіональної нерівності [22].

Податкова система також має суттєвий вплив на інвестиційну привабливість країни. Стабільні та прогнозовані податкові правила, прозорі процедури адміністрування податків, відсутність надмірного податкового тиску підвищують довіру інвесторів і зменшують ризики ведення бізнесу. Ефективні механізми стимулювання інвестицій, такі як податкові кредити, амортизаційні відрахування, податкові канікули для нових підприємств, створюють додаткові можливості для залучення капіталу та розвитку інноваційних галузей. Результатом є не лише зростання обсягів виробництва, а й підвищення конкурентоспроможності національної економіки на міжнародному рівні [24].

Особливу роль відіграє податкова система у формуванні доходів місцевих бюджетів та розвитку регіонів. Місцеві податки та збори забезпечують фінансову самостійність органів місцевого самоврядування і дозволяють вирішувати питання соціальної інфраструктури, освіти, охорони здоров'я та благоустрою. Розподіл частки податкових надходжень між державним і місцевими бюджетами впливає на ефективність регіональної політики та стимулює економічну активність у регіонах, що в довгостроковій перспективі сприяє збалансованому соціально-економічному розвитку країни [37].

Податки виконують також стабілізаційну функцію, впливаючи на макроекономічну рівновагу. За допомогою зміни ставок податків і регулювання податкових надходжень держава може згладжувати циклічні коливання економіки, стимулювати або стримувати споживчий попит, забезпечувати фінансування пріоритетних сфер економіки у кризові періоди. Це робить податкову систему не лише джерелом доходів, а й інструментом макроекономічного регулювання, здатним підтримувати стабільний розвиток та зменшувати соціальні ризики.

Цифровізація та модернізація податкового адміністрування є важливим чинником підвищення ефективності податкової системи. Використання електронних платформ для подання звітності, автоматизованого обліку та контролю зменшує адміністративне навантаження на бізнес, підвищує прозорість податкових процедур і скорочує можливості для ухилення від сплати податків. Розвиток електронних сервісів також сприяє більш ефективному плануванню доходів бюджету та своєчасному фінансуванню соціально значущих програм.

Сучасні підходи до податкового регулювання передбачають гармонізацію національної системи оподаткування з міжнародними стандартами. Це включає запровадження правил трансфертного ціноутворення, узгодження ставок непрямих податків із практиками ЄС, а

також удосконалення механізмів боротьби з ухиленням від оподаткування. Така інтеграція підвищує прозорість та передбачуваність податкових процедур, формує довіру інвесторів і стимулює розвиток зовнішньоекономічної діяльності [36].

Таким чином, податкова система виступає комплексним механізмом впливу на економічну активність, інвестиційну привабливість, соціальну стабільність та регіональний розвиток. Її ефективність визначає здатність держави забезпечувати сталий розвиток економіки, підтримувати добробут населення та зменшувати соціальні нерівності. Відповідна податкова політика забезпечує баланс між потребами бюджету, економічними інтересами бізнесу і соціальною справедливістю, створюючи умови для довгострокового економічного зростання.

Сучасний етап розвитку податкової системи України характеризується поступовою інтеграцією цифрових технологій, гармонізацією законодавства з міжнародними стандартами та підвищенням ефективності адміністрування. Ці процеси сприяють не лише зменшенню адміністративного тиску на бізнес, а й підвищенню прозорості процедур оподаткування, скороченню ризиків ухилення від сплати податків та більш ефективному використанню бюджетних ресурсів. У результаті держава отримує можливість більш оперативно та цільово реагувати на соціальні та економічні виклики, забезпечуючи фінансування стратегічних напрямів розвитку.

Податкова система є інструментом формування макроекономічної стабільності. Через регулювання податкових ставок, податкових надходжень та застосування стимулювальних податкових механізмів держава може згладжувати циклічні коливання економіки, підтримувати споживчий попит, стимулювати інвестиції та впливати на зайнятість населення. У кризові періоди це дозволяє забезпечити стабільність доходів громадян і фінансову стійкість бюджету, а у періоди економічного зростання – сприяти більш ефективному розподілу ресурсів та розвитку інфраструктури [36].

Важливим напрямом реформ є оптимізація податкового навантаження та спрощення процедур адміністрування. Надмірні податки та складні регламенти можуть стримувати розвиток підприємництва, створювати стимули для тінізації економіки та знижувати інвестиційну привабливість країни. Тому державна податкова політика орієнтується на забезпечення балансу між фіскальними потребами бюджету та економічними можливостями платників податків, що сприяє легалізації бізнесу, розвитку нових галузей та підвищенню продуктивності економіки [6].

Особливу роль відіграють податки у регулюванні соціальних аспектів економіки. Прогресивне оподаткування, податкові пільги для малозабезпечених верств населення та підтримка соціально значущих проєктів сприяють зменшенню майнової нерівності та підвищенню соціальної стабільності. Ефективне використання податкових інструментів дозволяє державі вирівнювати економічні та соціальні диспропорції, підтримувати зайнятість та рівень життя громадян.

Інвестиційна складова також є невід’ємною частиною ролі податкової системи у забезпеченні соціально-економічного розвитку. Підприємства та інвестори орієнтуються на стабільність податкового законодавства, прозорість адміністрування та наявність стимулювальних механізмів. Зниження ризиків оподаткування, надання податкових кредитів, амортизаційних відрахувань та спеціальних режимів для інноваційних підприємств підвищують привабливість економічного середовища та стимулюють приплив капіталу, розвиток технологій і створення робочих місць.

Податкова система також формує фінансову основу для розвитку регіонів. Місцеві податки та збори забезпечують органи місцевого самоврядування ресурсами для реалізації інфраструктурних та соціальних проєктів, стимулюють економічну активність регіонів і сприяють вирівнюванню економічних можливостей різних територій. Це підвищує

ефективність регіональної політики та забезпечує збалансований соціально-економічний розвиток країни в цілому [6].

У підсумку, податкова система України виступає багатофункціональним інструментом соціально-економічного розвитку, який об’єднує фіскальні, регулювальні, стимулювальні та соціальні функції. Її ефективність визначає здатність держави забезпечувати фінансову стабільність, сприяти економічному зростанню, підтримувати соціальну справедливість і створювати сприятливі умови для інвестицій та розвитку підприємництва. Сучасна податкова політика має забезпечувати баланс між потребами бюджету та економічними інтересами громадян і бізнесу, спрямовувати ресурси на розвиток ключових секторів економіки, підтримку зайнятості, інновацій та соціально значущих програм.

Таким чином, роль податкової системи у соціально-економічному розвитку країни є стратегічно важливою. Вона формує фінансові ресурси, стимулює економічну активність, забезпечує соціальну стабільність і створює умови для довгострокового сталого розвитку. Ефективна податкова система виступає основою державної політики, що забезпечує досягнення економічних та соціальних цілей, підвищення добробуту населення та конкурентоспроможності країни на міжнародній арені.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

У першому розділі було комплексно досліджено теоретичні засади функціонування податкової системи держави, а також особливості її формування і розвитку в Україні в контексті соціально-економічних трансформацій. Проведений аналіз дозволив узагальнити сутність, принципи, функції та визначити роль податкової системи як ключового інструменту державної фінансової політики.

У процесі дослідження встановлено, що податкова система є складним багаторівневим механізмом, який поєднує сукупність податків, зборів, методів і форм їх справляння, а також організаційні та правові інститути, що забезпечують формування фінансових ресурсів держави. Її сутність полягає не лише у фіскальному наповненні бюджету, а й у здійсненні регулятивного, стимулювального та соціального впливу на економічні процеси. Основними принципами податкової системи визначено справедливість, стабільність, економічну обґрунтованість, рівність платників перед законом, прозорість та ефективність адміністрування, дотримання яких створює передумови для формування збалансованої та результативної податкової політики.

Дослідження особливостей становлення та етапів реформування податкової системи України показало, що її розвиток відбувався в умовах глибоких економічних трансформацій, зміни форм власності та переходу до ринкової моделі господарювання. Реформування було спрямоване на уніфікацію податкового законодавства, оптимізацію податкового навантаження, вдосконалення системи адміністрування та гармонізацію національної податкової системи з європейськими стандартами. Визначено, що сучасний етап реформ характеризується активним впровадженням цифрових технологій, спрощенням процедур взаємодії платників податків з контролюючими органами та посиленням прозорості податкових відносин.

Аналіз ролі податкової системи у забезпеченні соціально-економічного розвитку країни дав змогу обґрунтувати її визначальне значення у формуванні фінансової стабільності держави, стимулюванні інвестиційної активності, розвитку підприємництва та забезпеченні соціальної справедливості. Податкова система виступає ефективним інструментом перерозподілу доходів, підтримки соціально вразливих верств населення, фінансування освіти, охорони здоров'я, інфраструктурних проєктів і регіонального розвитку, що безпосередньо впливає на рівень добробуту населення та конкурентоспроможність національної економіки.

Таким чином, результати дослідження підтверджують, що податкова система є одним із ключових чинників сталого розвитку держави. Її подальше вдосконалення має ґрунтуватися на поєднанні фіскальної ефективності з економічною доцільністю та соціальною справедливістю, що дозволить забезпечити стабільне економічне зростання, підвищення інвестиційної привабливості та зміцнення фінансової незалежності України.

РОЗДІЛ 2.
АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

2.1. Аналіз структури податкових надходжень до бюджету України та їх динаміки як індикатор результативності податкової системи

Аналіз структури податкових надходжень до бюджету України та їх динаміки є важливим інструментом оцінки результативності функціонування податкової системи та ефективності реалізації податкової політики держави. Саме податкові надходження формують основу доходної частини бюджету, визначаючи фінансові можливості держави щодо виконання соціально-економічних зобов'язань, забезпечення обороноздатності, підтримки соціально вразливих верств населення та реалізації програм економічного розвитку.

Структурні зміни в податкових надходженнях відображають реакцію податкової системи на трансформації економічного середовища, зміни у податковому законодавстві, рівень ділової активності та ефективність податкового адміністрування. Аналіз їх динаміки дозволяє виявити ключові тенденції формування доходів бюджету, оцінити стабільність податкової бази, рівень фіскального навантаження та ступінь залежності бюджету від окремих джерел оподаткування.

Особливої актуальності такий аналіз набуває в умовах воєнного стану, коли податкова система функціонує в режимі підвищеної невизначеності, а бюджетна політика змушена адаптуватися до скорочення економічної активності, зростання видатків і необхідності залучення додаткових фінансових ресурсів. У цьому контексті дослідження структури податкових надходжень та їх динаміки дає змогу оцінити спроможність податкової

системи забезпечувати фіскальну стійкість бюджету та визначити напрями її подальшого вдосконалення [32].

У загальній структурі доходів Зведеного бюджету (Табл.2.1) податкові надходження стабільно займають провідне місце, перевищуючи частку неподаткових надходжень, доходів від операцій з капіталом та трансфертів. Це свідчить про домінування податкових інструментів у формуванні фінансової бази держави та підкреслює ключову роль податкової системи у забезпеченні стабільності бюджетного процесу [18].

Таблиця 2.1

Структура доходів Зведеного бюджету України у 2020–2024 рр., %

Вид доходів	2020	2021	2022	2023	2024
Податкові надходження	82,57	87,46	61,16	52,77	58,21
Неподаткові надходження	17,03	12,18	16,77	33,12	28,37
Доходи від операцій з капіталом	0,26	0,23	0,13	0,12	0,14
Від Європейського Союзу, урядів іноземних держав	0,09	0,08	21,92	13,97	13,25
Цільові фонди	0,06	0,05	0,02	0,03	0,03

Джерело: складено автором на основі [7]

Аналіз структури доходів Зведеного бюджету України у 2020-2024 рр. свідчить про суттєву трансформацію джерел формування бюджетних ресурсів під впливом екзогенних чинників, зокрема пандемії COVID-19 та повномасштабної військової агресії проти України. У 2020-2021 рр. домінуючу роль у доходній частині бюджету відігравали податкові надходження, частка яких становила відповідно 82,57 % та 87,46 %, що відображало відносну стабільність функціонування податкової системи в докризовий і передвоєнний періоди.

Починаючи з 2022 року, спостерігається різке скорочення частки податкових надходжень до 61,16 %, а у 2023 році - до мінімального за досліджуваний період рівня 52,77 %. Така динаміка зумовлена спадом економічної активності, зниженням податкової бази, наданням податкових пільг у воєнний період, а також об'єктивними труднощами адміністрування податків. Водночас у 2024 році частка податкових надходжень зросла до 58,21 %, що може свідчити про поступову адаптацію податкової системи до умов воєнної економіки та часткове відновлення фіскального потенціалу.

Характерною особливістю аналізованого періоду є істотне зростання ролі неподаткових надходжень та зовнішньої фінансової допомоги. Якщо у 2020-2021 рр. частка неподаткових доходів не перевищувала 17 %, то у 2023 році вона зросла до 33,12 %, що відображає активізацію залучення грантів, трансфертів і інших неподаткових джерел для забезпечення фінансування державних видатків. Водночас надходження від Європейського Союзу та урядів іноземних держав набули принципово нового значення з 2022 року, досягнувши 21,92 % у структурі доходів бюджету, що стало критично важливим чинником підтримання бюджетної стабільності в умовах воєнного стану.

Доходи від операцій з капіталом та цільових фондів упродовж усього періоду залишалися незначними та не мали суттєвого впливу на загальну структуру доходів бюджету, що свідчить про обмеженість цих джерел у фінансуванні державних потреб.

Можна зазначити, що у 2020-2024 рр. відбулися глибокі структурні зрушення в доходах Зведеного бюджету України, зумовлені кризовими явищами та зростанням залежності від міжнародної фінансової підтримки. Водночас, попри скорочення частки податкових надходжень у воєнний період, саме вони залишалися базовим елементом доходної частини бюджету та ключовим чинником забезпечення фіскальної стійкості держави. Це підтверджує визначальну роль податкової системи у формуванні фінансових

ресурсів та актуалізує необхідність її подальшого реформування з метою зміцнення бюджетної стабільності в середньо- та довгостроковій перспективі.

Динаміка податкових надходжень є одним з ключових індикаторів оцінки результативності податкової системи, оскільки ці надходження становлять основу доходної частини бюджету та відображають рівень економічної активності. Зростання обсягів податкових надходжень, зокрема їх позитивна динаміка впродовж останніх років, свідчить про зміцнення фіскальної функції податків, підвищення податкової дисципліни платників та ефективність адміністрування податкових надходжень.

Таблиця 2.2

Динаміка податкових надходжень до Зведеного бюджету України за період 2020 - 2024 рр.

Рік	Податкові надходження, млрд грн	Темп зростання, %
2020	1 076, 02	–
2021	1 296, 85	117
2022	1 787, 40	127
2023	2 671, 98	133
2024	3 122, 71	114

Джерело: складено автором на основі [7]

Дані таблиці свідчать про стійку тенденцію до зростання податкових надходжень до Зведеного бюджету України у 2020-2024 роках. Загальний обсяг податкових надходжень збільшився з 1 076,02 млрд грн у 2020 році до 3 122,71 млрд грн у 2024 році, тобто більш ніж у 2,9 рази. Така динаміка відображає як вплив макроекономічних факторів, так і особливості реалізації податкової та бюджетної політики держави в умовах кризових явищ.

Зростання у 2021 році на 17 % було зумовлене поступовим відновленням економічної активності після спаду, спричиненого пандемією COVID-19, розширенням податкової бази та підвищенням ефективності податкового адміністрування. Найвищі темпи приросту зафіксовано у 2022–2023 роках (27 % та 33 % відповідно), що, з одного боку, пояснюється

інфляційними процесами та зростанням ролі непрямих податків, зокрема податку на додану вартість і оподаткування імпорту, а з іншого - збільшенням державних видатків на сектор оборони та безпеки, що сприяло зростанню надходжень податку на доходи фізичних осіб. У 2024 році темп зростання податкових надходжень уповільнився до 14 %, що свідчить про поступову стабілізацію макроекономічних процесів та адаптацію податкової системи до умов воєнного часу при збереженні її фіскальної спроможності [20].

З метою комплексного аналізу змін у формуванні доходної частини Зведеного бюджету України доцільно розглянути динаміку та структуру основних податкових надходжень у 2020–2024 роках.

Ключовими елементами структури податкових надходжень є:

– податок на додану вартість;

– податок на доходи фізичних осіб;

– податок на прибуток підприємств;

– акцизний податок;

– рентні платежі;

– місцеві податки і збори.

У сучасних умовах податкова система України характеризується переважанням непрямих податків у структурі доходів бюджету. Це пояснюється високою фіскальною результативністю податку на додану вартість та акцизного податку, які забезпечують стабільні надходження навіть за умов економічної нестабільності. Водночас прямі податки (податок на доходи фізичних осіб та податок на прибуток підприємств) є важливими індикаторами ділової активності, рівня зайнятості та фінансових результатів суб’єктів господарювання.

Протягом 2020–2024 рр. структура податкових надходжень до Зведеного (консолідованого) бюджету України (Табл.2.3) демонструвала відносну стійкість. За даними Міністерства фінансів України, податок на

додану вартість (ПДВ) залишався ключовим джерелом податкових надходжень - його внесок у загальні податкові надходження у 2020-2024 роках становив значну частину сукупних виплат, причому кожна третя гривня доходів державного бюджету за підсумками січня-серпня 2024 року надходила саме від ПДВ. Це підтверджує його роль як бюджетоутворюючого податку в Україні, що пояснюється широкою базою оподаткування і залежністю від рівня внутрішнього споживання та імпорту [40].

Таблиця 2.3

Структура податкових надходжень до Зведеного бюджету України у 2020–2024 рр., млрд. грн.

Вид податку	2020	2021	2022	2023	2024
Податок на додану вартість (ПДВ)	400.6	538.48	467.01	580.8	734.51
Податок на доходи фізичних осіб	295.1	349.79	420.67	496.34	583.63
Акцизний податок	146.68	172.06	105.21	167.34	222.37
Податок на прибуток підприємств	118.47	163.84	130.56	175.72	299.05
Рентні платежі	50.12	82.23	88.09	60.27	52.41
Місцеві бюджети	75,69	89,89	83,30	10,00	11,99

Джерело: складено автором на основі [3]

Для виявлення ключових тенденцій у розподілі податкових доходів, а також оцінки фіскальної ролі окремих податків, доцільним є узагальнення інформації щодо надходжень податку на додану вартість, податку на доходи фізичних осіб, акцизного податку, податку на прибуток підприємств, рентних платежів та місцевих податків і зборів. Представлення відповідних показників у динаміці за 2020-2024 роки дозволяє наочно продемонструвати

(див. рис. 2.1.) структурні зрушення у системі оподаткування та ступінь їх впливу на стабільність бюджетних доходів.

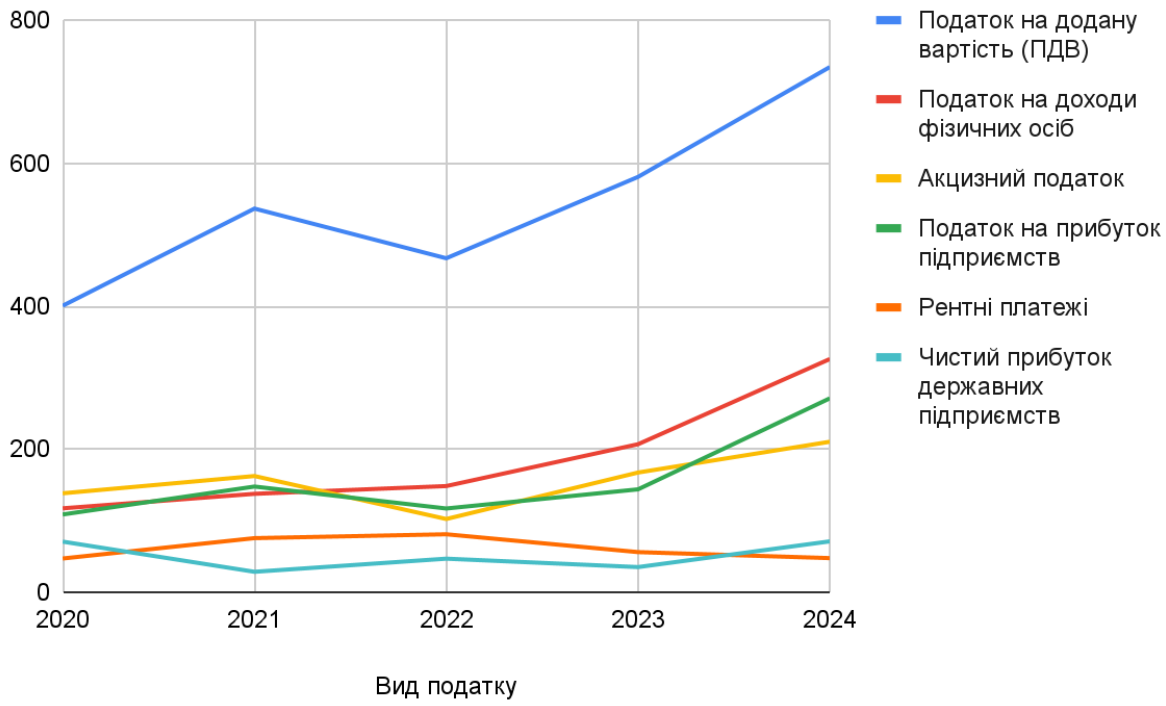

Рис.2.1. Динаміка податкових надходжень до Зведеного бюджету України у 2020-2024 рр., млрд грн

Джерело: побудовано автором на основі [3]

Як видно з рисунка 2.1. , протягом усього досліджуваного періоду домінуючим джерелом податкових надходжень залишався податок на додану вартість, обсяги якого зберігали стійку тенденцію до зростання, особливо у 2023-2024 роках. Це свідчить про високу фіскальну ефективність непрямих податків та їхню здатність забезпечувати відносну стабільність бюджетних доходів навіть в умовах економічної нестабільності.

Помітною є також позитивна динаміка надходжень податку на доходи фізичних осіб, яка посилилася після 2022 року. Таке зростання може бути пов’язане зі збільшенням фонду оплати праці у секторі державного управління, оборони та безпеки, а також із підвищенням ролі ПДФО як ключового джерела наповнення місцевих бюджетів. Водночас податок на прибуток підприємств демонструє найбільшу волатильність - скорочення

надходжень у 2022 році, ймовірно, зумовлене погіршенням фінансових результатів суб'єктів господарювання та дією податкових послаблень у період воєнного стану, тоді як зростання у 2023-2024 роках може свідчити про часткове відновлення економічної активності.

Надходження акцизного податку та рентних платежів характеризуються відносною стабільністю, що підтверджує їх допоміжну, але прогнозовану роль у формуванні доходів бюджету. Загалом представлені дані дозволяють зробити висновок про збереження моделі бюджетних надходжень, орієнтованої переважно на непряме оподаткування та оподаткування доходів населення, що, з одного боку, підвищує стійкість бюджету, а з іншого - потребує врахування соціально-економічних наслідків такої податкової структури.

Важливо зазначити, що аналіз структури та динаміки податкових надходжень є необхідним для об'єктивної оцінки ефективності податкової системи, оскільки він дає змогу визначити роль окремих податків у формуванні доходів бюджету та виявити основні тенденції їх зміни. Відповідні показники подано в таблиці 2.4.

Таблиця 2.4

Характеристика структури та динаміки податкових надходжень до Зведеного бюджету України

Податок / група податків	**Частка у податкових надходженнях**	**Характер динаміки**	**Чутливість до економічних циклів**	**Соціально-економічний ефект**	**Індикативне значення**
Податок на додану вартість	Дуже висока	Стійке зростання	Середня	Збільшує фіскальну стабільність, але посилює податкове навантаження на споживачів	Індикатор рівня споживання
Податок на доходи фізичних осіб	Висока	Стабільне зростання	Середня	Підтримує місцеві бюджети, соціальні програми	Індикатор ринку праці

Продовження Таблиці 2.4

Податок на прибуток підприємств	Середня	Нерівномірна	Висока	Відображає фінансові результати бізнесу	Індикатор інвестиційної активності
Акцизний податок	Середня	Відносно стабільна	Низька	Забезпечує стійкі надходження	Індикатор споживання підакцизних товарів
Рентні платежі	Низька	Коливальна	Середня	Підтримує регіональні бюджети	Індикатор використання ресурсів
Місцеві податки і збори	Низька	Поступове зростання	Середня	Сприяють фінансовій автономії громад	Індикатор розвитку МСП

Джерело: складено автором на основі [3]

Аналіз структури та динаміки податкових надходжень до бюджету України дозволяє виокремити ключові тенденції, що визначають сучасний стан і перспективи розвитку податкової системи. Найбільш показовою тенденцією є стабільне зростання загального обсягу податкових надходжень упродовж останніх років, що свідчить про поступове підвищення фіскальної результативності податкової політики, розширення податкової бази та вдосконалення адміністрування. Водночас структура надходжень демонструє збереження домінування непрямих податків, передусім податку на додану вартість та акцизів, що формує фіскально орієнтовану модель оподаткування.

Така модель забезпечує відносну стабільність доходів бюджету, однак має низку системних обмежень. Надмірна концентрація податкових надходжень у сфері споживання підвищує регресивність податкової системи, оскільки основний податковий тягар перекладається на населення незалежно від рівня доходів. Це знижує соціальну справедливість оподаткування та обмежує купівельну спроможність домогосподарств, що у довгостроковій перспективі може стримувати внутрішній попит і економічне зростання [12].

Динаміка податку на доходи фізичних осіб демонструє позитивні зміни, що свідчать про підвищення ролі місцевих бюджетів та поступову детінізацію оплати праці. Проте збереження високої частки тіньової зайнятості та неформальних доходів стримує потенціал цього податку як стабільного джерела бюджетних ресурсів. У свою чергу, податок на прибуток підприємств залишається найбільш чутливим до економічних коливань, що робить його нестабільним, але водночас інформативним індикатором інвестиційної активності та фінансового стану бізнесу.

Суттєвим чинником впливу на структуру податкових надходжень є також цифровізація податкового адміністрування. Запровадження електронних сервісів, систем автоматизованого контролю та ризик-орієнтованого підходу до перевірок сприяє зменшенню рівня ухилення від сплати податків, підвищенню прозорості взаємовідносин між платниками та контролюючими органами і, як наслідок, стабілізації надходжень. Це формує передумови для переходу від суто фіскальної моделі до більш збалансованої, орієнтованої на стимулювання економічного розвитку.

На основі проведеного аналізу можна виокремити ключові проблеми, що стримують підвищення результативності податкової системи. Серед них: надмірна залежність бюджету від непрямих податків; недостатня диверсифікація джерел податкових надходжень; складність та мінливість податкового законодавства; нерівномірність податкового навантаження між секторами економіки; а також обмежений рівень податкової культури та добровільної сплати податків [12].

Вирішення зазначених проблем потребує системних змін у податковій політиці, спрямованих на досягнення балансу між фіскальною ефективністю та соціальною справедливістю. Серед пріоритетних напрямів підвищення результативності податкової системи доцільно виділити такі:

– поступове зменшення частки непрямих податків у структурі доходів бюджету та підвищення ролі прямих податків;

– розширення податкової бази за рахунок детінізації економіки та легалізації зайнятості;

– удосконалення механізмів оподаткування доходів фізичних осіб з урахуванням принципів соціальної справедливості;

– стимулювання інвестиційної активності шляхом оптимізації податку на прибуток підприємств та запровадження податкових стимулів для інноваційних галузей;

– подальший розвиток цифрових інструментів адміністрування податків;

– підвищення ролі місцевих податків і зборів у формуванні фінансової самодостатності територіальних громад [25].

Отже, структура та динаміка податкових надходжень до бюджету України є не лише кількісними показниками виконання бюджету, а й важливими якісними індикаторами результативності податкової системи. Вони відображають ефективність державної податкової політики, рівень економічної активності, соціальну спрямованість оподаткування та інституційну спроможність органів державної влади. Подальше вдосконалення податкової системи на основі аналізу цих показників створить передумови для сталого соціально-економічного розвитку, підвищення добробуту населення та зміцнення фінансової стабільності держави.

2.2. Оцінка ефективності діючої податкової моделі та її впливу на розвиток бізнесу і наповнення бюджету

Діюча податкова модель України є ключовим елементом фінансово-економічного механізму держави та відіграє визначальну роль у формуванні доходної частини бюджету, розвитку підприємництва та забезпеченні соціально-економічної стабільності. Ефективність цієї моделі визначається не лише обсягами податкових надходжень, а й здатністю створювати

сприятливі умови для розвитку бізнесу, стимулювати інвестиційну активність, сприяти детінізації економіки та забезпечувати справедливий розподіл податкового навантаження.

Сучасна податкова система України характеризується переважанням фіскальної спрямованості. Основна частина бюджетних доходів формується за рахунок непрямих податків, насамперед податку на додану вартість та акцизного податку. Така структура забезпечує відносну стабільність бюджетних надходжень навіть в умовах економічної нестабільності, однак водночас формує регресивний характер оподаткування, коли значна частина податкового навантаження перекладається на кінцевого споживача. Це знижує купівельну спроможність населення та стримує розвиток внутрішнього ринку, що негативно впливає на ділову активність підприємств [37].

Податок на прибуток підприємств є одним із ключових індикаторів ефективності податкової моделі з позиції розвитку бізнесу. Його вплив на інвестиційну діяльність є суттєвим (див. рис. 2.2.), оскільки розмір податкового навантаження безпосередньо визначає обсяг коштів, які можуть бути спрямовані на модернізацію виробництва, впровадження інновацій та розширення господарської діяльності. Нестабільність податкового законодавства, часті зміни правил оподаткування та складність адміністрування цього податку знижують довіру інвесторів та стримують довгострокове планування бізнесу.

Отримані результати підтверджують наявність взаємозв’язку між податковим навантаженням з податку на прибуток та інвестиційною активністю, що свідчить про значний вплив податкової політики на можливості розвитку підприємств.

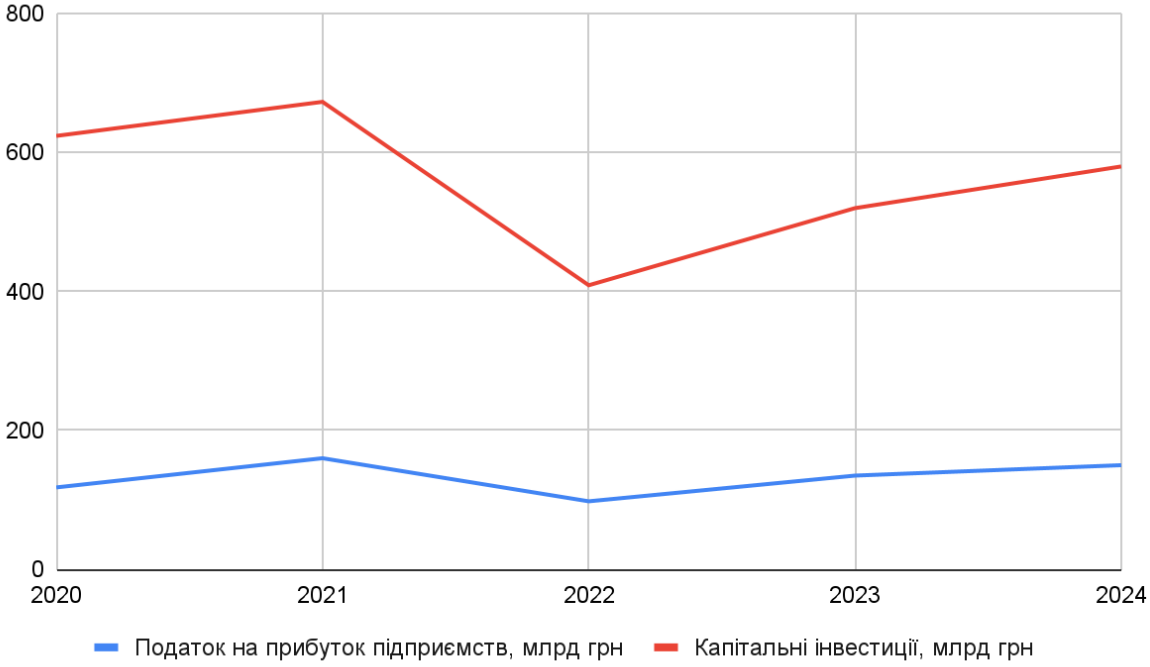

Рис. 2.2. Взаємозв'язок податкового навантаження з податку на прибуток підприємств та інвестиційної активності

Джерело: побудовано автором на основі [7; 21]

Податок на доходи фізичних осіб формує фінансову основу місцевих бюджетів та відіграє ключову роль у забезпеченні соціальної сфери. Водночас його фіскальний потенціал значною мірою обмежується високим рівнем тінізації ринку праці. Незважаючи на позитивну динаміку надходжень від ПДФО, значна частина заробітної плати продовжує виплачуватися в неофіційному секторі, що зменшує можливості держави у фінансуванні соціальних програм та посилює соціальну нерівність [12].

Оцінюючи ефективність податкової моделі, важливо враховувати загальний рівень податкового навантаження на бізнес. Високі податкові ставки у поєднанні зі складними процедурами адміністрування створюють додаткові транзакційні витрати для суб'єктів господарювання, знижують їх конкурентоспроможність та стимулюють пошук неформальних механізмів

мінімізації податкових зобов'язань. Це негативно впливає на рівень інвестицій, темпи економічного зростання та довгострокову спроможність бюджету.

Водночас в останні роки в Україні спостерігаються позитивні зрушення у сфері податкового адміністрування, пов'язані з цифровізацією податкових процедур, впровадженням електронної звітності та автоматизованих систем контролю. Це сприяє підвищенню прозорості податкових відносин, скороченню часу та витрат на виконання податкових зобов'язань і поступовому переходу до сервісної моделі взаємодії між державою та платниками податків. Такі зміни формують передумови для підвищення добровільності сплати податків та розширення податкової бази [37].

Таблиця 2.5

Характеристика основних податків та їх впливу на розвиток бізнесу і наповнення бюджету

Податок	**Фіскальна результативність**	**Вплив на розвиток бізнесу**	**Основні проблеми**	**Індикативне значення**
Податок на додану вартість	Дуже висока	Збільшує собівартість продукції, впливає на ціни	Складне адміністрування, затримки відшкодування	Індикатор споживчого попиту
Податок на прибуток підприємств	Середня	Стримує інвестиційну активність	Нестабільність законодавства	Індикатор інвестицій
Податок на доходи фізичних осіб	Висока	Впливає на фонд оплати праці	Тінізація заробітної плати	Індикатор ринку праці
Акцизний податок	Середня	Обмежує споживання	Зростання тіньового ринку	Індикатор споживання
Місцеві податки і збори	Низька–середня	Впливають на малий бізнес	Нерівномірність ставок	Індикатор розвитку МСП

Джерело: складено автором на основі [42]

Виходячи з вищенаведеного, діюча податкова модель України забезпечує відносну стабільність бюджетних надходжень, однак водночас формує значні бар'єри для розвитку бізнесу та інвестиційної активності. Переважання фіскальних цілей над стимулювальними функціями знижує потенціал податкової системи як інструменту економічного зростання, що зумовлює необхідність подальшого вдосконалення податкової політики у напрямі зменшення податкового тиску, спрощення адміністрування та посилення інвестиційних стимулів.

Протягом останнього десятиліття структура податкових надходжень демонструє стійку домінанту непрямих податків. Частка податку на додану вартість стабільно перевищує третину загальних податкових надходжень, що свідчить про фіскальну орієнтацію системи та її залежність від споживчого попиту. Водночас частка податку на прибуток підприємств є меншою та характеризується значною мінливістю, що вказує на нестабільність прибутковості бізнесу та наявність значних тіньових процесів [37].

Таблиця 2.6

Динаміка та структура основних податкових надходжень до бюджету України в період 2020 -2024 рр., %

Вид податку/ роки	**2020**	**2021**	**2022**	**2023**	**2024**
Податок на додану вартість (ПДВ)	37,2	41,5	26,1	21,7	23,5
Податок на доходи фізичних осіб	27,4	27,0	23,5	18,6	18,7
Акцизний податок	13,6	13,3	5,9	6,3	7,1
Податок на прибуток підприємств	11,0	12,6	7,3	6,6	9,6
Рентні платежі	4,7	6,3	4,9	2,3	1,7

Джерело: розрахорвано автором на основі [3]

Отримані результати свідчать, що діюча податкова модель України у 2020–2024 роках забезпечувала зростання фіскальної спроможності бюджету,

що підтверджується збільшенням частки податкових надходжень у ВВП та стабільною роллю бюджетоутворюючих податків. Водночас домінування непрямих податків, насамперед податку на додану вартість, посилює фіскальну ефективність системи, але водночас підвищує податкове навантаження на споживання та бізнес-активність. Обмежена динаміка податку на прибуток підприємств свідчить про стриманий інвестиційний потенціал діючої податкової моделі, що зумовлює необхідність її подальшого вдосконалення з метою досягнення балансу між наповненням бюджету та стимулюванням розвитку підприємницької діяльності.

На динаміку та структуру податкових надходжень у 2020–2024 рр. впливали як макроекономічні, так і інституційні чинники. Ключовими факторами стали коливання рівня економічної активності, зміни у споживчому попиті та прибутковості підприємств, трансформація податкової бази, а також податкові пільги й регуляторні послаблення, запроваджені в умовах кризових явищ. Додатковий вплив мали інфляційні процеси, зміни у структурі імпорту та споживання, рівень зайнятості населення, а також зростання тіньового сектору економіки, що позначилося на частці окремих податків у загальних бюджетних надходженнях.

Це формує схему податкового навантаження, яка може не сприяти сталому розвитку бізнесу та інвестиційній активності. Тому аналіз показників обґрунтовує необхідність подальшого коригування податкової політики з акцентом на:

– збалансування часток податків, що впливають на споживання (ПДВ) і виробництво (ПнП);

– поліпшення адміністрування ПДФО з метою зменшення тіньового сектору;

– підтримки підприємницької активності через податкові стимули та оптимізацію ставок оподаткування.

Сучасний стан податкової системи України свідчить про необхідність її трансформації від переважно фіскальної до стимулювально-розвиткової моделі. Ефективність податкової політики має визначатися не лише обсягом зібраних доходів, а й її здатністю формувати сприятливе підприємницьке середовище, стимулювати інвестиції та розширювати базу оподаткування. З цією метою доцільно впроваджувати комплексну модель оптимізації, яка поєднує інституційні, фіскальні та регуляторні інструменти [4].

Ключовим елементом оптимізаційної моделі є поступове зниження податкового навантаження на реальний сектор економіки при одночасному розширенні податкової бази за рахунок детінізації та зростання підприємницької активності. Такий підхід дозволяє зменшити бар'єри для розвитку бізнесу, підвищити інвестиційну привабливість економіки та забезпечити стабільне довгострокове зростання бюджетних надходжень.

Особливу роль у цій моделі відіграє реформування податку на прибуток підприємств. Його трансформація у податок на виведений капітал або зниження ставки з одночасним скасуванням більшості пільг сприятиме збільшенню обсягів реінвестування прибутку, зменшенню тінізації та активізації модернізації виробничих потужностей. Водночас збереження фіскальної стабільності може бути забезпечене за рахунок поступового зростання надходжень від ПДФО та непрямих податків унаслідок розширення споживчого попиту та зайнятості [48].

Важливим напрямом оптимізації є вдосконалення податкового адміністрування. Спрощення процедур податкового обліку, зменшення кількості звітних форм, автоматизація контролю та впровадження ризик-орієнтованих підходів дозволять суттєво знизити адміністративні витрати бізнесу та підвищити добровільність сплати податків. У результаті зростатиме рівень податкової дисципліни та зменшуватиметься частка тіньової економіки.

Прогнозний аналіз демонструє, що за умови реалізації зазначеної моделі можливе формування позитивного мультиплікативного ефекту для економіки. Зниження податкового тиску стимулює зростання інвестицій, що, у свою чергу, сприяє збільшенню виробництва, зайнятості та доходів населення. Це розширює податкову базу та забезпечує поступове зростання бюджетних надходжень без підвищення ставок оподаткування [6].

Таблиця 2.7

Прогноз впливу оптимізаційної моделі на ключові показники розвитку

Показник	**Поточний рівень**	**Прогноз через 3 роки**	**Прогноз через 5 років**
Податкові надходження, % ВВП	34,9	35,8	37,2
Інвестиції в основний капітал, % ВВП	16,4	18,9	21,3
Частка малого та середнього бізнесу у ВВП, %	42,1	46,7	51,0
Рівень тіньової економіки, % ВВП	32,0	27,5	23,0
Рівень зайнятості, %	55,8	58,9	61,4

Джерело: складено автором на основі [7;49]

На основі прогнозних даних можна зробити висновок, що впровадження стимулювально-розвиткової податкової моделі має позитивний вплив на формування стійкої податкової бази та макроекономічну динаміку. Зокрема, частка інвестицій в основний капітал у ВВП, за прогнозом, зросте з 16,4 % до 18,9 % у середньостроковій перспективі та до 21,3 % у довгостроковому періоді. Водночас очікується підвищення частки малого та середнього бізнесу у ВВП з 42,1 % до 46,7 % та 51,0 % відповідно, що свідчить про активізацію підприємницької діяльності та покращення інвестиційного клімату.

Одночасно прогнозоване скорочення масштабів тіньової економіки та зростання рівня зайнятості підтверджують підвищення довіри бізнесу до податкової системи та ефективності податкового адміністрування. У сукупності це створює передумови для зростання бюджетних надходжень і забезпечення довгострокової макроекономічної стабільності.

Таким чином, оптимізаційна модель податкової системи України має потенціал забезпечити баланс між фіскальними інтересами держави та потребами бізнесу. Її впровадження сприятиме формуванню конкурентоспроможного економічного середовища, стабільному наповненню бюджету та створенню передумов для сталого соціально-економічного розвитку.

2.3. Трансформація податкової політики України в період воєнного стану та її вплив на економіку

Повномасштабне вторгнення рф у 2022 році спричинило глибокі структурні трансформації в економіці України, що зумовило необхідність перегляду підходів до формування та реалізації податкової політики держави. Скорочення виробництва, порушення логістичних ланцюгів, падіння внутрішнього споживання, релокація підприємств і зростання оборонних та соціальних видатків призвели до істотного зниження фіскального потенціалу бюджетної системи. За цих умов податкова політика набула системоутворюючого значення, трансформувавшись із переважно регулятивного інструменту в ключовий механізм забезпечення економічної стійкості держави.

Початковий етап трансформації податкової політики характеризувався домінуванням антикризових стимулюючих заходів, спрямованих на підтримку платоспроможності суб’єктів господарювання. Було запроваджено спрощені режими оподаткування, розширено можливості застосування

єдиного податку за ставкою 2 % з обороту, обмежено податковий контроль та надано відтермінування зі сплати податкових зобов'язань. Реалізація цих заходів дала змогу зменшити ризики масових банкрутств, зберегти зайнятість і частково стабілізувати підприємницьку активність в умовах високої невизначеності [44].

У результаті сформувалася дворівнева модель податкової політики, що поєднувала елементи лібералізації для вразливих секторів економіки з посиленням фіскального навантаження на фінансово стійкі галузі. Такий підхід дозволив частково компенсувати бюджетні втрати, не створюючи водночас надмірних бар'єрів для відновлення економічної активності [44].

Водночас фіскальна та зовнішньоекономічна ситуація залишалася напруженою, що проявлялося у зростанні бюджетного дефіциту, девальвації гривні та погіршенні торговельного балансу, посилюючи залежність державних фінансів від зовнішньої підтримки.

Подальша трансформація податкової політики потребує усунення структурних дисбалансів, зокрема у сфері спрощеної системи оподаткування. Її використання як інструменту мінімізації податкового навантаження середнім і великим бізнесом зумовлює викривлення конкурентного середовища та втрати бюджету. Обмеження готівкових розрахунків і перегляд умов перебування платників ПДВ на спрощеній системі можуть зменшити масштаби фіктивного підприємництва та сприяти справедливішому розподілу податкового навантаження.

Високий рівень тінізації доходів і виплат заробітної плати залишається одним із ключових чинників недоотримання бюджетних ресурсів за податком на доходи фізичних осіб та єдиним соціальним внеском. У цьому контексті доцільним є поєднання елементів прогресивного оподаткування високих доходів із заходами стимулювання легальної зайнятості, а також посилення аналітичного контролю за виплатами через використання цифрових інструментів і міжвідомчого обміну даними. [43]

Крім того, системні проблеми податкового адміністрування, пов’язані з трансфертним ціноутворенням, офшорними схемами та зловживаннями з ПДВ, актуалізують необхідність імплементації міжнародних стандартів BEPS і подальшої цифровізації податкового контролю. Автоматизація адміністрування та підвищення прозорості фінансових операцій здатні суттєво зменшити можливості для ухилення від оподаткування, насамперед у сегменті великого бізнесу.

Узагальнюючи, запропоновані напрями податкової трансформації створюють передумови для зростання податкових надходжень, зниження рівня тінізації та підвищення стійкості податкової системи до зовнішніх шоків. Формування більш збалансованої моделі податкової політики в умовах воєнного стану є важливою передумовою зменшення залежності бюджету від зовнішнього фінансування та забезпечення довгострокової макроекономічної стабільності.

Трансформація податкової політики України в період воєнного стану супроводжувалася суттєвими змінами макроекономічних умов функціонування національної економіки. Перехід до фіскальної моделі, орієнтованої на мобілізацію бюджетних ресурсів в умовах високих воєнних ризиків та економічної нестабільності, позначився на динаміці ключових макроекономічних показників. Аналіз цих змін у 2020–2024 роках дає змогу оцінити не лише фіскальні наслідки податкової політики, а й її вплив на загальний стан економіки та передумови подальшого відновлення.

У 2022 році валовий внутрішній продукт скоротився на 18,9 % порівняно з 2021 роком і становив 162,0 млрд дол. США, що відображає суттєве зниження виробничого потенціалу національної економіки. Порушення логістичних ланцюгів, дефіцит товарів і використання грошової емісії для покриття бюджетних видатків зумовили потужний інфляційний сплеск, унаслідок чого рівень інфляції зріс до 26,6 %, посиливши соціально-економічну напругу та девальваційні процеси. Одночасно руйнування

підприємств і падіння ділової активності спричинили різке зростання безробіття до 25 %, що є найвищим показником за період незалежності України (табл. 2.8).

З метою відображення реальної динаміки податкових надходжень і нейтралізації впливу інфляційних та девальваційних чинників їх показники були перераховані у долари США. Такий підхід дає змогу оцінити не лише номінальні зміни бюджетних доходів, а й їх реальну купівельну спроможність у контексті макроекономічної ситуації. Крім того, валютна конвертація дозволяє більш об'єктивно визначити вплив економічних шоків, зокрема девальвації гривні та скорочення виробництва, на формування податкових надходжень у період воєнного стану.

Таблиця 2.8

Динаміка макроекономічних показників України у 2020-2024 роках

Показники	2020	2021	2022	2023	2024
ВВП, млрд дол США	156,6	199,8	162,0	178,8	190,0
Інфляція (ІСЦ, середньорічна), %	5,00	10,0	26,6	5,1	12,0
Рівень безробіття, %	9,5	9,8	25	105	22
Дефіцит бюджету, % до ВВП	-5,2	-3,6	-17,6	-20,4	-23,2
Середньорічний курс грн/дол. США	27,0	27,3	32,3	36,6	40,2
Експорт товарів, млрд дол. США	45,1	63,1	40,9	34,7	38,9
Імпорт товарів, млрд дол. США	51,9	69,8	55,6	63,8	68,0
Сальдо зовнішньої торгівлі товарами, млрд дол США	-6,8	-6,6	-14,7	-29,1	-30,1

Джерело: [45]

Дані таблиці відображають різке погіршення макроекономічної ситуації України у 2022 році під впливом повномасштабної війни, що проявилося у значному скороченні ВВП, прискоренні інфляції та зростанні безробіття. У 2023–2024 роках спостерігається поступова, але нестійка адаптація економіки, однак ключові показники так і не досягли довоєнного рівня.

Суттєве скорочення експортного потенціалу стало одним із ключових чинників зменшення валютних надходжень, що посилило девальваційний тиск на гривню та негативно вплинуло на внутрішній ринок. Обсяги експорту знизилися з 63,1 млрд дол. США у 2021 році до 40,9 млрд дол. США у 2022 році внаслідок втрати контролю над промисловими територіями, руйнування виробничої та транспортної інфраструктури, а також ускладнення логістики й скорочення зовнішнього попиту. За умов збереження відносно високого рівня імпорту (55,6 млрд дол. США) це призвело до формування значного дефіциту зовнішньої торгівлі на рівні –14,7 млрд дол. США. У 2023–2024 роках ситуація ще більше загострилася, оскільки від'ємне сальдо торговельного балансу досягло рекордних значень –29,1 млрд дол. США та –30,1 млрд дол. США відповідно. Дефіцит валютних ресурсів у поєднанні зі зростанням бюджетного дефіциту, який у 2022 році становив 17,6 % ВВП, зумовив необхідність активного залучення зовнішніх запозичень і посилення співпраці з міжнародними фінансовими організаціями.

Падіння загальної економічної активності безпосередньо позначилося на обсягах податкових надходжень унаслідок скорочення оподатковуваної бази. Зменшення доходів населення та зростання безробіття призвели до зниження надходжень від податку на доходи фізичних осіб, який є одним з основних бюджетоутворюючих податків. Одночасно спад виробництва та зниження прибутковості підприємств спричинили скорочення надходжень від податку на прибуток. Втрата експортних ринків і зменшення валютної виручки негативно відобразилися також на митних платежах і податку на додану вартість з імпорту, тоді як зниження купівельної спроможності населення та звуження внутрішнього ринку посилили падіння надходжень від ПДВ як ключового джерела наповнення бюджету.

Аналіз динаміки податкових надходжень 2020–2024 років дозволяє визначити ключові тенденції та побудувати прогнозні сценарії розвитку на 2025–2027 роки. В основу прогнозу покладено три сценарії: інерційний,

оптимістичний і ризиковий. Інерційний передбачає збереження чинної моделі з мінімальними коригуваннями, оптимістичний (поступове відновлення бізнес-активності та стимулювання інвестицій), ризиковий (уповільнення економічного відновлення та подальше зростання тіньового сектору. Прогноз сформовано на основі аналізу фактичної динаміки доходів бюджету України за 2020–2024 роки, офіційної статистики Державної казначейської служби та макроекономічних орієнтирів, закладених у середньострокових прогнозах уряду. Розрахунки базуються на екстраполяції наявних тенденцій, оцінці очікуваних змін економічної активності, податкової бази та фіскальної політики.

Таблиця 2.9

Прогноз податкових надходжень до бюджету України за сценаріями, млрд грн.

Рік	Сценарій	ПДВ	ПДФО	Податок на прибуток	Акциз	Рента	Разом
2025	Інерційний	1 080	520	240	185	135	2 160
	Оптимістичний	1 120	550	310	195	145	2 320
	Ризиковий	980	480	180	160	120	1 920
2026	Інерційний	1 150	560	270	200	150	2 330
	Оптимістичний	1 260	620	360	220	170	2 630
	Ризиковий	1 020	500	200	175	130	2 025
2027	Інерційний	1 230	600	300	215	165	2 510
	Оптимістичний	1 420	710	460	245	210	3 045
	Ризиковий	1 080	530	230	185	145	2 170

Джерело: складено автором на основі [7;50]

Прогнозні дані свідчать, що в умовах воєнного стану податкова політика України залишається ключовим інструментом забезпечення

бюджетної спроможності, однак її результативність істотно залежить від сценарію економічного розвитку. За інерційного сценарію прогнозується поступове зростання податкових надходжень, що відображає адаптацію фіскальної системи до функціонування в умовах обмеженої економічної активності. Оптимістичний сценарій демонструє найбільш динамічне зростання доходів бюджету, насамперед за рахунок податку на додану вартість та податку на прибуток, що свідчить про відновлення ділової активності та ефективність стимулювальних елементів податкової політики.

Водночас ризиковий сценарій передбачає істотно нижчі обсяги податкових надходжень, що може бути зумовлено затяжним воєнним протистоянням, скороченням виробництва та посиленням тінізації економіки. За таких умов зростає фіскальне навантаження на бюджетоутворюючі податки, що підсилює залежність бюджету від ПДВ та акцизів.

Доцільність застосування сценарного підходу підтверджується зарубіжною практикою. Зокрема, у країнах ЄС та ОЕСР прогнозування податкових надходжень ґрунтується на базовому, оптимістичному та песимістичному сценаріях, що враховують різні макроекономічні умови. Досвід Польщі свідчить, що реалізація базового (інерційного) та оптимістичного сценаріїв у 2017–2019 роках забезпечила стале зростання податкових доходів за рахунок детінізації економіки та пожвавлення ділової активності, що підтверджує ефективність такого підходу для середньострокового бюджетного планування. [50]

З огляду на поточні макроекономічні умови, тривалість воєнних ризиків та обмеженість інвестиційних ресурсів, найбільш імовірним на середньострокову перспективу слід вважати інерційний сценарій розвитку. Його вибір обґрунтовується поступовою адаптацією економіки та податкової системи до умов воєнного стану без різких структурних зрушень, а також збереженням чинної моделі податкової політики з незначними коригуваннями. Водночас реалізація елементів стимулювально-розвиткової

податкової політики може створити передумови для переходу до оптимістичного сценарію в післявоєнний період.

Ключовим завданням податкової політики післявоєнного періоду є збалансування фіскальної дисципліни і стимулюючих інструментів (див. Рис.2.3).

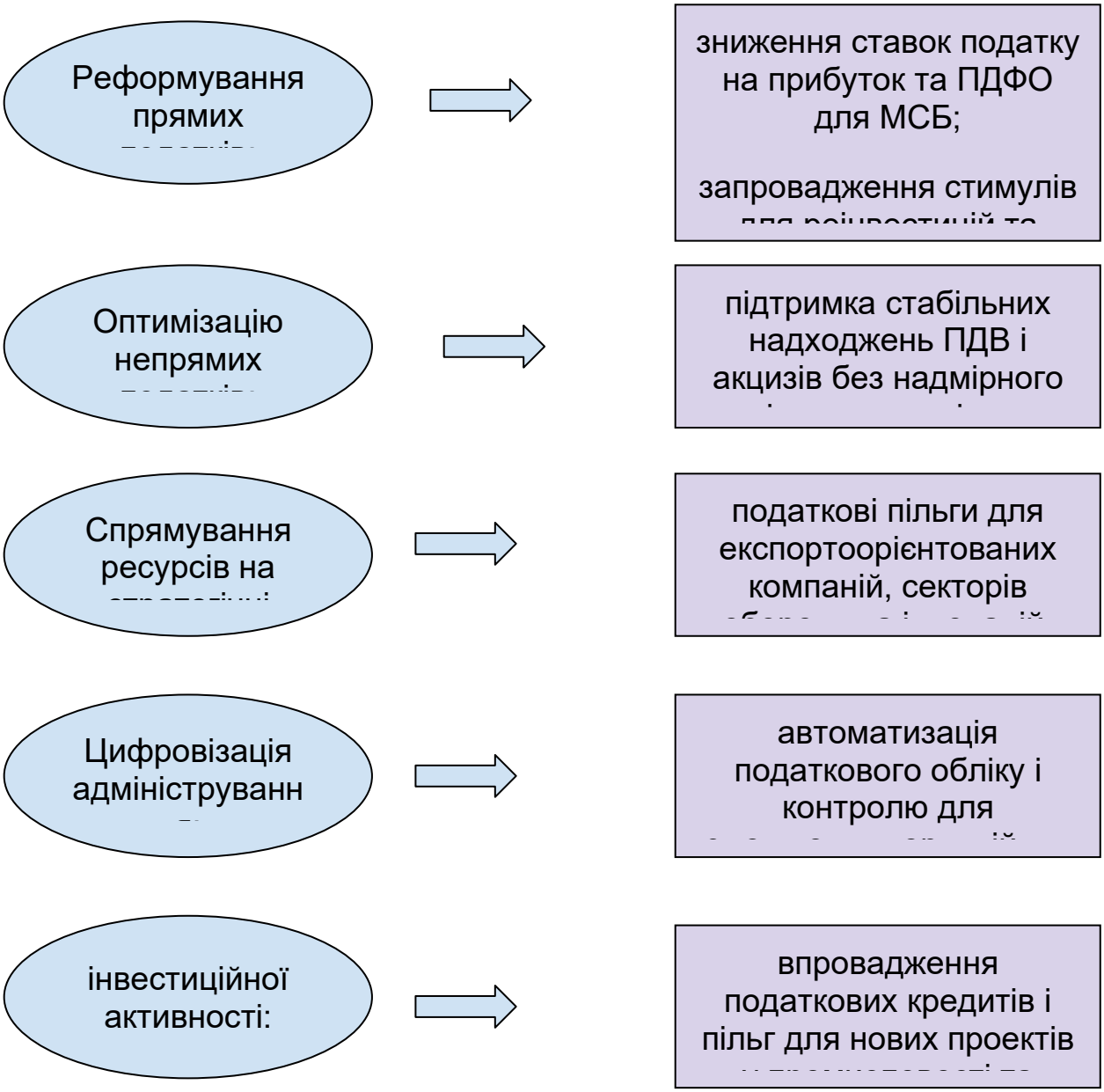

Рис. 2.3. Завдання податкової політики післявоєнного часу

Джерело: власна розробка

З метою підвищення ефективності податкової політики наприкінці 2023 року було презентовано Національну стратегію доходів України до 2030 року [44], яка мала закласти основи для податкової реформи та адаптації системи оподаткування до нових економічних умов. Однак, станом на 2025 рік її реалізація фактично не відбувається, а публічні звіти щодо виконання ключових положень відсутні. Одним із основних реформування завдань стратегії спрощеної було системи оподаткування для ФОП, що мало сприяти вирівнюванню податкового навантаження та боротьбі зі схемами мінімізації податків. Проте реальні кроки в цьому напрямку не зроблено, і малий бізнес продовжує працювати за старими правилами, що обмежує можливості держави для розширення податкової бази. [45]

В цілому, трансформація податкової політики України, проведена у воєнний період, створила основу для мобілізації бюджету. Післявоєнне реформування має бути спрямоване на поєднання стабільного фіскального наповнення і стимулювання економічного зростання, що дозволить Україні не лише підтримувати бюджетну стабільність, а й забезпечувати довгостроковий розвиток підприємницького середовища та соціальної інфраструктури.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

Проведений аналіз структури податкових надходжень до бюджету України та їх динаміки дозволяє зробити висновок про високий рівень взаємозв'язку між організаційно-структурними характеристиками податкової системи та її результативністю. Динаміка надходжень за основними групами податків свідчить про те, що непрямі податки, зокрема ПДВ та акциз, залишаються стабільними джерелами бюджетного фінансування навіть у кризові періоди, тоді як прямі податки, податок на прибуток та ПДФО, демонструють більшу чутливість до коливань економічної активності. Це підтверджує, що структура податкових надходжень є важливим індикатором ефективності податкової системи: стабільні та пропорційні надходження від різних категорій податків свідчать про збалансованість системи, тоді як надмірна залежність від однієї групи податків може бути сигналом потенційних ризиків для фінансової стійкості держави.

У рамках оцінки ефективності діючої податкової моделі встановлено, що сучасна система податків України, незважаючи на певні структурні недоліки, здатна забезпечувати базову фіскальну стабільність. Основною перевагою моделі є мобілізаційний потенціал непрямих податків та здатність держави підтримувати стабільні надходження навіть у складних економічних умовах. Водночас аналіз показав, що прямі податки, зокрема податок на прибуток підприємств і ПДФО, залишаються недостатньо стимулюючими для бізнесу, оскільки їхнє навантаження, поряд із високим рівнем адміністративного контролю, обмежує інвестиційну активність та розвиток малих і середніх підприємств. Це створює структурний дисбаланс між необхідністю фінансування державних видатків і підтримкою економічного зростання.

Дослідження впливу діючої податкової моделі на розвиток бізнесу свідчить про неоднорідність ефектів для різних секторів економіки. Великі

корпорації та експортоорієнтовані компанії змогли адаптуватися до змін, зберегти платоспроможність та забезпечити високі податкові надходження, тоді як малий та середній бізнес відчував зниження доходів і тимчасове звуження ринку збуту. Таким чином, поточна модель податкової системи демонструє ефективність у мобілізації ресурсів, але одночасно виявляє потребу в стимулюючих механізмах для підтримки секторів, критичних для післявоєнного відновлення економіки.

Особливо показовим етапом розвитку податкової системи України став період воєнного стану. Трансформація податкової політики у цей період спрямовувалася на забезпечення мобілізаційної здатності бюджету та стабільності державних фінансів. В умовах падіння економічної активності та часткового зупинення малого бізнесу роль непрямих податків і ПДФО зросла, що дозволило підтримати функціонування державних інститутів і соціальних програм. Аналіз показав, що за таких умов економіка пережила структурну трансформацію: основним джерелом наповнення бюджету стали стабільні сектори, а податкове навантаження на бізнес стало диференційованим, що сприяло виживанню великих підприємств і експортоорієнтованих компаній.

Прогнозні оцінки розвитку податкової системи у післявоєнний період дозволяють визначити стратегічні напрями оптимізації політики. Перш за все, необхідне поетапне зниження податкового навантаження на прямі податки для стимулювання інвестиційної активності та розвитку малого та середнього бізнесу. Одночасно доцільним є збереження стабільності надходжень від непрямих податків, які забезпечують базову фіскальну спроможність держави. Важливою складовою є створення стимулів для інноваційного розвитку, включаючи пільгові режими оподаткування для стартапів та венчурних проектів, що дозволить збільшити майбутню податкову базу та знизити ризики концентрації доходів у вузьких секторах економіки.

Таким чином, загальні висновки щодо розділу можна сформулювати наступним чином:

1. Структура податкових надходжень до бюджету України є важливим індикатором результативності податкової системи; стабільні та пропорційні надходження від різних груп податків забезпечують фінансову стійкість держави.

2. Діюча податкова модель демонструє ефективність у мобілізації ресурсів, проте потребує стимулюючих інструментів для розвитку бізнесу, особливо малого та середнього.

3. Трансформація податкової політики у воєнний період змінила пріоритети структури доходів бюджету, посилила роль непрямих податків і ПДФО, а прямі податки обмежили потенціал стимулювання економічної активності.

4. Післявоєнний період потребує оптимізації податкової системи: поєднання стабільного бюджетного наповнення, стимулювання інвестиційної та інноваційної активності, диференційованого підходу до прямих податків та підтримки МСБ.

5. Збалансоване поєднання фіскальної дисципліни і стимулюючих інструментів дозволить забезпечити не лише короткострокову стабільність, а й довгостроковий економічний розвиток, відновлення підприємництва та соціальної інфраструктури країни.

Загалом проведений аналіз підтверджує, що результативність податкової системи визначається не лише рівнем надходжень, а й структурною адекватністю, стимулюючим ефектом для економіки та здатністю адаптуватися до кризових умов. Рекомендації щодо оптимізації податкової політики, викладені у цьому розділі, можуть слугувати основою для стратегічного планування розвитку податкової системи в післявоєнний період та забезпечення сталого економічного зростання.

РОЗДІЛ 3.
НАПРЯМИ ТА МЕХАНІЗМИ РЕФОРМУВАННЯ ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

3.1. Міжнародний досвід реформування податкових систем та можливості його адаптації в Україні

У сучасних умовах глобальної економіки податкова система є не лише джерелом наповнення бюджету, а й важливим інструментом регулювання соціально-економічного розвитку. Провідні країни світу використовують податкову політику для стимулювання інвестицій, підтримки підприємництва, зниження соціальної нерівності та підвищення конкурентоспроможності національної економіки. Саме тому реформування податкових систем у країнах Європи, США та Канаді стало складовою довгострокових стратегій економічного розвитку, а не реакцією лише на фіскальні проблеми.

У країнах Європейського Союзу податкові реформи відбувалися у напрямі спрощення адміністрування, гармонізації ставок та формування сервісної моделі податкових органів. Впровадження електронних декларацій, автоматизованих систем контролю та ризикоорієнтованого підходу до перевірок дозволило зменшити адміністративні витрати платників та підвищити рівень добровільної сплати податків. Податкова політика ЄС ґрунтується на принципі справедливого розподілу податкового навантаження, що поєднується з активним використанням податкових стимулів для інноваційних, екологічних і соціально значущих видів діяльності. Таким чином податки виконують не лише фіскальну, а й регулюючу функцію, сприяючи довгостроковій структурній перебудові економіки [6].

Особливу увагу привертає досвід США, де податкова система характеризується високою гнучкістю та здатністю швидко реагувати на економічні коливання. Зниження ставки податку на прибуток корпорацій супроводжувалося розширенням податкової бази та активізацією інвестиційної діяльності. Американська податкова модель поєднує помірні ставки з жорстким контролем за виконанням податкових зобов'язань і широким застосуванням електронних сервісів. Такий підхід сприяє формуванню стабільного бізнес-клімату, що стимулює створення нових підприємств і збільшення обсягів інвестицій, а отже – і розширення податкової бази в середньостроковій перспективі.

Канада демонструє приклад збалансованої податкової системи, орієнтованої на підтримку малого та середнього бізнесу. У цій країні широко застосовуються податкові пільги, інвестиційні кредити та прискорена амортизація, що створює сприятливі умови для модернізації виробництва і розвитку підприємництва. Особливістю канадської моделі є високий рівень податкової культури та довіри платників до державних інститутів, що дозволяє забезпечувати стабільні бюджетні надходження без посилення фіскального тиску. Податкова політика тут виконує роль довгострокового стимулятора економічного зростання, а не лише інструмента короткострокового наповнення бюджету.

Загальною тенденцією для Європи, США та Канади є активне впровадження цифрових технологій у сфері податкового адміністрування. Автоматизація обміну даними, електронні кабінети платників, аналітичні системи ризик-менеджменту сприяли скороченню тіньового сектору та зменшенню корупційних ризиків. Цифровізація також дала змогу суттєво знизити витрати держави на адміністрування податків і підвищити ефективність контролю за дотриманням податкового законодавства.

Порівняльний аналіз міжнародного досвіду з сучасною податковою системою України свідчить про наявність суттєвих відмінностей. Українська

податкова модель зберігає переважно фіскальну спрямованість і недостатньо використовує податкові інструменти для стимулювання економічного розвитку. Високий рівень адміністративного навантаження, складність процедур звітності та обмежені можливості для отримання податкових стимулів стримують розвиток підприємництва й інвестиційну активність. Водночас міжнародний досвід показує, що ефективна податкова система повинна бути орієнтована не лише на максимізацію надходжень до бюджету, а й на формування сприятливого середовища для економічного зростання.

Відповідно, реформування податкових систем у країнах Європи, США та Канаді демонструє, що ключовими чинниками їхньої ефективності є простота адміністрування, цифровізація, помірне податкове навантаження та наявність стимулів для бізнесу й інновацій. Саме ці принципи мають стати методологічною основою для подальшої трансформації податкової системи України, орієнтованої на післявоєнне відновлення, зростання інвестиційної активності та формування конкурентоспроможної економіки [6].

Міжнародний досвід реформування податкових систем засвідчує, що успішні податкові реформи ґрунтуються не лише на зміні ставок або переліку податків, а передусім на трансформації філософії податкової політики. У країнах Європейського Союзу, США та Канаді податкові системи розглядаються як інструмент формування довгострокового економічного потенціалу, а не лише як механізм мобілізації доходів бюджету. Це зумовило появу комплексних реформ, спрямованих на створення прогнозованого податкового середовища, стимулювання інновацій та підвищення інвестиційної привабливості економіки.

У країнах Європейського Союзу важливим елементом реформування стало зменшення адміністративного навантаження на платників податків. Спрощення податкової звітності, уніфікація форм декларацій та розширення електронного документообігу дозволили скоротити витрати бізнесу на виконання податкових зобов’язань. Значна увага приділяється стабільності

податкового законодавства, що формує передбачувані умови для довгострокового планування інвестицій. Європейська модель також активно використовує податкові стимули для розвитку «зеленої» економіки, підтримки науково-дослідної діяльності та впровадження інновацій, що сприяє формуванню конкурентних переваг країн-членів ЄС на світових ринках.

Американська податкова система демонструє приклад використання податкової політики як інструмента економічного стимулювання. Зниження ставок корпоративного оподаткування поєднувалося з реформуванням системи податкових відрахувань, що стимулювало модернізацію виробничих потужностей та розширення інвестиційної діяльності. Водночас у США активно застосовується диференційований підхід до оподаткування різних видів доходів, що дозволяє враховувати специфіку секторів економіки та зменшувати податкові ризики для стратегічно важливих галузей. Така модель сприяє формуванню сприятливого підприємницького середовища та збільшенню кількості нових бізнесів [27].

Канадська податкова система вирізняється високим рівнем адресності податкових стимулів. Значна частина пільг спрямована на підтримку малого та середнього бізнесу, розвиток регіонів і стимулювання зайнятості. Система інвестиційних податкових кредитів і програм підтримки інновацій створює умови для активного розвитку високотехнологічних секторів. При цьому канадська модель характеризується високою прозорістю та довірою між державою і платниками, що забезпечує стабільність бюджетних надходжень навіть за помірного рівня ставок.

Порівняння міжнародних моделей із податковою системою України дозволяє виокремити низку проблемних аспектів вітчизняної практики. В Україні податкова політика досі має переважно фіскальний характер, що обмежує можливості використання податків як інструмента економічного стимулювання. Високе адміністративне навантаження, складність процедур

реєстрації та звітності, часті зміни законодавства створюють додаткові ризики для бізнесу та знижують інвестиційну привабливість країни.

Враховуючи міжнародний досвід, для України доцільно впроваджувати комплексні реформи, орієнтовані на спрощення адміністрування, цифровізацію податкових процесів та розширення податкових стимулів для пріоритетних галузей економіки. Особливу увагу слід приділити підтримці малого та середнього бізнесу через систему податкових кредитів, зниження навантаження на фонд оплати праці та стимулювання реінвестування прибутку. Запровадження стабільних і прогнозованих правил оподаткування сприятиме зростанню довіри інвесторів і формуванню довгострокових стратегій розвитку підприємств.

Отже, міжнародний досвід реформування податкових систем засвідчує, що ключовим чинником їхньої ефективності є поєднання фіскальної стабільності з активним використанням податкових інструментів для стимулювання економічного зростання. Адаптація цих підходів в Україні дозволить не лише підвищити результативність податкової системи, а й сформувати сприятливе середовище для післявоєнного відновлення та сталого розвитку економіки.

Адаптація міжнародного досвіду реформування податкових систем в Україні має здійснюватися з урахуванням національних економічних умов, воєнних викликів та потреб післявоєнного відновлення. Використання кращих практик країн Європи, США та Канади дає змогу сформувати нову модель податкової політики, яка поєднуватиме фіскальну стабільність із активною стимулюючою функцією. Така модель повинна орієнтуватися не лише на короткострокове наповнення бюджету, а й на створення умов для довгострокового економічного зростання, модернізації виробництва та розвитку підприємництва.

Першим стратегічним напрямом адаптації міжнародного досвіду в Україні має стати трансформація філософії податкової політики – перехід від

домінування фіскального підходу до стимулюючо-інвестиційної моделі. Це передбачає запровадження стабільних і прогнозованих правил оподаткування, що дозволить бізнесу здійснювати довгострокове планування інвестицій. Зниження податкового навантаження на реінвестований прибуток, впровадження інвестиційних податкових кредитів і прискореної амортизації можуть суттєво активізувати оновлення виробничих потужностей та розвиток інноваційних секторів економіки [27].

Другим важливим напрямом є цифровізація податкового адміністрування. Міжнародна практика доводить, що електронні сервіси, автоматизований обмін фінансовою інформацією та ризикоорієнтовані системи перевірок дозволяють значно знизити адміністративні витрати платників і держави, скоротити тіньовий сектор та підвищити рівень добровільної сплати податків. В Україні розширення функціоналу електронного кабінету платника, автоматизація процесів реєстрації та звітності, а також інтеграція податкових сервісів із банківською системою можуть стати основою для формування сервісної моделі взаємодії між державою і бізнесом.

Третім напрямом адаптації має бути підтримка малого та середнього бізнесу як основи майбутнього економічного зростання. Досвід Канади та країн ЄС свідчить, що цілеспрямована система податкових пільг, кредитів і знижених ставок для МСБ сприяє розширенню податкової бази та підвищенню зайнятості. В Україні доцільно запровадити податкові стимули для новостворених підприємств, пільгові режими для стартапів, а також механізми зниження навантаження на фонд оплати праці, що дозволить легалізувати зайнятість і скоротити масштаби тіньової економіки.

Окрему увагу слід приділити впровадженню екологічних та інноваційних податкових інструментів. Країни Європи активно використовують «зелені» податки та податкові пільги для підприємств, які впроваджують енергоефективні технології та зменшують негативний вплив

на довкілля. Для України, з урахуванням масштабних руйнувань інфраструктури та потреби у відновленні, ці інструменти можуть стати важливим джерелом стимулювання «зелених» інвестицій і формування нових галузей економіки [27].

Реалізація зазначених напрямів адаптації дозволить сформувати в Україні сучасну податкову систему, здатну забезпечити довгострокові позитивні ефекти. Серед очікуваних результатів – зростання інвестиційної активності, розширення податкової бази, підвищення рівня зайнятості та збільшення обсягів легального підприємництва. У середньостроковій перспективі це сприятиме стабілізації бюджетних надходжень без підвищення ставок податків, а в довгостроковій – формуванню конкурентоспроможної економіки європейського типу.

Узагальнення міжнародного досвіду реформування податкових систем свідчить, що не всі інструменти, ефективні в економічно розвинених країнах, можуть бути безпосередньо імплементовані в умовах України без урахування особливостей її економічного розвитку та інституційного середовища. У зв’язку з цим доцільним є чітке розмежування підходів, адаптація яких відповідає національним реаліям, та тих, впровадження яких є обмежено ефективним.

Для України доцільними є:

1. впровадження стабільних і прозорих податкових правил із середньостроковим горизонтом планування, що відповідає практиці країн Європейського Союзу;

2. подальший розвиток цифрових інструментів податкового адміністрування з метою зменшення адміністративних витрат і мінімізації контактів платників податків із контролюючими органами;

3. застосування податкових стимулів, спрямованих на підтримку малого і середнього бізнесу, інноваційної діяльності та інвестицій, за умови чіткого визначення критеріїв їх ефективності;

4. посилення інституційної спроможності податкових органів і формування партнерських відносин між державою та платниками податків, що сприяє зростанню рівня добровільної сплати податків. Для України недоцільними є:

– механічне зниження податкових ставок без належного розширення податкової бази та зміцнення адміністрування, що може призвести до втрат бюджетних доходів;

– запровадження складних багаторівневих моделей оподаткування, ефективних у країнах із високим рівнем податкової культури, але малоефективних в умовах нестабільного інституційного середовища;

– надмірне використання податкових пільг без системної оцінки їх фіскальної та економічної результативності, що створює ризики викривлення конкуренції та зростання податкових втрат;

– формальне копіювання європейських норм оподаткування без адаптації до національних економічних і соціальних умов.[46]

Таким чином, міжнародний досвід реформування податкових систем країн Європи, Канади, США демонструє, що ефективна податкова політика базується на поєднанні фіскальної стабільності, цифровізації адміністрування та стимулювання підприємництва й інновацій. Адаптація цих підходів в Україні є ключовою передумовою післявоєнного економічного відновлення, формування сприятливого бізнес-клімату та забезпечення сталого соціально-економічного розвитку держави.

3.2. Удосконалення механізмів адміністрування податків і зборів та цифровізація податкових процесів

У сучасних умовах розвитку цифрової економіки ефективність податкової системи дедалі більше визначається не рівнем ставок чи кількістю

податків, а якістю податкового адміністрування. Саме механізми адміністрування визначають рівень податкової дисципліни, масштаби тіньової економіки, обсяги бюджетних надходжень і ступінь довіри бізнесу до держави. Тому удосконалення податкового адміністрування та цифровізація податкових процесів стали ключовими напрямами реформування податкових систем у більшості країн світу, а для України – стратегічною необхідністю в умовах післявоєнного відновлення.

Традиційні моделі податкового адміністрування, які ґрунтувалися на паперовій звітності, масових перевірках і фіскально-каральному підході, виявилися малоефективними та дорогими для держави і бізнесу. Вони породжували високі транзакційні витрати, створювали корупційні ризики та сприяли розвитку тіньової економіки. Перехід до сервісної та ризикоорієнтованої моделі адміністрування дозволив Канаді, США і країнам ЄС істотно скоротити витрати на контроль і водночас підвищити рівень добровільної сплати податків.

Ключовим елементом сучасного податкового адміністрування є цифровізація процесів, що охоплює електронне декларування, автоматизований обмін фінансовою інформацією, аналітичні системи ризик-менеджменту та інтеграцію податкових і банківських баз даних. У більшості країн Європейського Союзу електронне декларування стало обов’язковим, а ризикоорієнтовані системи відбору платників для перевірок дозволили зменшити кількість перевірок у декілька разів без втрати фіскальної ефективності. Наприклад, у низці європейських держав частка електронних декларацій перевищує 95%, що забезпечує автоматичний контроль повноти й своєчасності сплати податків.

Україна також здійснила суттєві кроки в напрямі цифровізації податкового адміністрування, зокрема через запровадження електронного кабінету платника, електронної звітності та автоматизованих систем моніторингу податкових накладних. Це дозволило спростити процеси

взаємодії бізнесу з податковими органами та знизити рівень бюрократичного навантаження. Проте, незважаючи на досягнутий прогрес, податкова система України все ще зберігає низку системних проблем: складність процедур, фрагментарність інформаційних баз, надмірну кількість ручних операцій і недостатню прозорість механізмів податкового контролю [39].

Важливим інструментом удосконалення адміністрування є впровадження ризикоорієнтованого підходу до контролю. У країнах ЄС і Канаді перевірки здійснюються переважно щодо платників із високим рівнем податкових ризиків, визначених за допомогою аналітичних моделей і великих масивів даних. Це дозволяє концентрувати ресурси контролюючих органів на найбільш проблемних сегментах та уникати тиску на сумлінних платників. В Україні ризикоорієнтовані механізми лише формуються і поки що не забезпечують достатньої адресності перевірок, що зумовлює необхідність їх подальшого розвитку.

Суттєвий ефект для підвищення податкової дисципліни має автоматизація адміністрування ПДВ, яка широко застосовується в європейських країнах. Електронні системи обліку податкових накладних дозволяють автоматично зіставляти податкові зобов’язання і податковий кредит, що істотно скорочує можливості для зловживань. В Україні функціонує електронна система адміністрування ПДВ, однак практика її застосування свідчить про необхідність подальшого вдосконалення алгоритмів моніторингу та підвищення прозорості процедур блокування податкових накладних [8].

Отже, цифровізація податкового адміністрування є не лише технічним процесом, а фундаментальною зміною підходів до взаємодії держави й бізнесу. Перехід до сервісної, прозорої та ризикоорієнтованої моделі адміністрування дозволяє одночасно скорочувати витрати на контроль, підвищувати добровільну сплату податків і формувати сприятливе бізнес-середовище. Для України це означає необхідність комплексного перегляду

механізмів адміністрування податків і зборів з урахуванням кращих міжнародних практик та потреб післявоєнного відновлення економіки.

Рівень ефективності податкового адміністрування в Україні безпосередньо впливає не лише на обсяги бюджетних надходжень, а й на динаміку розвитку бізнесу, масштаби тіньової економіки та інвестиційну привабливість держави. Умови воєнного стану загострили всі наявні проблеми податкової системи, зокрема перевантаженість процедур, фрагментарність цифрових сервісів і недостатню автоматизацію контрольних функцій. Саме тому цифровізація податкових процесів сьогодні є не допоміжним, а стратегічним напрямом державної політики.

Однією з ключових проблем української податкової системи залишається надмірне адміністративне навантаження на платників податків. Незважаючи на впровадження електронного кабінету платника, процес податкового адміністрування все ще характеризується складністю процедур, необхідністю дублювання інформації та високою кількістю ручних операцій. Підприємства витрачають значні ресурси на підготовку звітності, листування з контролюючими органами та проходження перевірок. Це знижує конкурентоспроможність бізнесу, особливо малого і середнього, та стимулює використання неформальних схем.

Цифровізація адміністрування ПДВ стала одним із найбільш масштабних кроків реформування податкових процесів в Україні. Електронна система адміністрування ПДВ дозволила скоротити обсяги фіктивного податкового кредиту та підвищити прозорість руху податкових накладних. Разом із тим практика функціонування цієї системи виявила низку проблем: непрозорі критерії ризиковості платників, часті блокування накладних, тривалі процедури розблокування та значні фінансові втрати бізнесу внаслідок заморожування обігових коштів. Це свідчить про необхідність переходу від формального до дійсно аналітичного ризикоорієнтованого підходу з чіткими і прозорими правилами [8].

Особливої уваги потребує питання інтеграції податкових та банківських інформаційних систем. Наразі обмін даними між ДПС, митними органами та фінансовими установами має фрагментарний характер і не дозволяє повною мірою використовувати аналітичний потенціал великих масивів даних. Відсутність єдиного інформаційного середовища обмежує можливості автоматичного виявлення схем ухилення від оподаткування та зменшує ефективність контролю. Запровадження інтегрованих цифрових платформ дозволило б не лише посилити контроль, а й значно спростити процедури звітності для сумлінних платників.

Суттєвою проблемою є також кадровий і технологічний потенціал податкових органів. Значна частина процесів все ще виконується вручну, що створює корупційні ризики та уповільнює прийняття управлінських рішень. Недостатній рівень аналітичної підготовки персоналу обмежує можливості використання ризикоорієнтованих моделей та сучасних цифрових інструментів. У результаті система контролю часто зосереджується не на найбільш ризикових платниках, а на масових перевірках, що підвищує тиск на бізнес без істотного приросту бюджетних надходжень.

В умовах воєнного стану цифровізація податкових процесів стала важливим чинником збереження керованості системи. Запровадження дистанційних сервісів, електронного документообігу та автоматизованих процедур дозволило забезпечити безперервність адміністрування податків і зборів. Разом із тим війна продемонструвала вразливість наявної цифрової інфраструктури та необхідність її модернізації, зокрема у частині кібербезпеки, резервного зберігання даних та захисту персональної інформації платників.

Для підвищення ефективності податкового адміністрування в Україні доцільно здійснити комплекс заходів. Серед них є перехід до повністю електронного документообігу без дублювання паперових процедур, впровадження єдиної аналітичної платформи для податкових, митних і

банківських даних, удосконалення критеріїв ризиковості платників і автоматизація процесів відбору для перевірок. Важливою є також розбудова сервісної моделі податкових органів, орієнтованої на консультаційну підтримку бізнесу та профілактику порушень, а не лише на їх покарання.

Відповідно, удосконалення механізмів адміністрування податків і зборів в Україні повинно здійснюватися через глибоку цифрову трансформацію, розвиток аналітичних систем та зміну філософії податкового контролю. Це створить передумови для зменшення тіньової економіки, підвищення рівня добровільної сплати податків і формування стабільної фінансової бази для післявоєнного відновлення держави [4].

Для підвищення ефективності адміністрування податків і зборів в Україні доцільно реалізувати комплекс заходів, які поєднують цифровізацію процесів, аналітичний контроль і розвиток сервісної моделі взаємодії з платниками. На сьогодні в Україні податкові, митні та банківські інформаційні системи працюють переважно окремо. Це ускладнює автоматичний контроль і унеможливлює швидке виявлення схем ухилення від оподаткування. Створення єдиної інтегрованої платформи дозволить:

1. автоматично звіряти податкові зобов’язання і банківські платежі;
2. здійснювати моніторинг великих масивів фінансових операцій у режимі реального часу;
3. швидко визначати ризикових платників і проводити адресні перевірки.

Таблиця 3.1

Потенційний ефект інтегрованої платформи для адміністрування податків в Україні

Показник	Поточний стан	Прогноз після інтеграції	Зміни (%)
Час обробки податкової декларації	15 днів	2 дні	-87%
Кількість перевірок на сумлінних платників	60%	20%	-40%

Рівень добровільної сплати податків	78%	92%	+14%
Витрати бізнесу на адміністрування	100 млн грн/місяць	40 млн грн/місяць	-60%
Тіньові обороти у секторі МСБ	25%	15%	-10%

Джерело: складено автором на основі [40]

Автоматизовані алгоритми на основі великих даних дозволять проводити перевірки тільки тих платників, які мають високий рівень ризику. Для малого і середнього бізнесу передбачаються: превентивні повідомлення про можливі помилки в деклараціях, онлайн-консультації та підказки щодо правильного заповнення звітності, інструменти прогнозування податкового навантаження.

Досвід європейських країн показує ефективність електронного обліку накладних. В Україні це дозволить: зменшити кількість фіктивних накладних, скоротити час перевірок з місяців до днів та підвищити прозорість ланцюгів постачання товарів і послуг.

Податкові органи повинні стати радником, а не каральним органом. Для цього передбачаються:

− розширення функціоналу електронного кабінету платника;

− чат-боти та онлайн-консультації;

− інтеграція з бухгалтерським і банківським софтом для автоматичного заповнення декларацій.

Цифровізація потребує модернізації систем кіберзахисту. Це включає:

1. резервне зберігання даних;
2. шифрування конфіденційної інформації;
3. багаторівневу систему доступу для податкових органів і бізнесу.

Реалізація запропонованих заходів сприятиме:

− зниженню адміністративних витрат бізнесу на 40–60%;

− зменшенню тіньової економіки на 10–15%;

− підвищенню добровільної сплати податків до 90–95%;

− збільшенню надходжень до бюджету без підвищення ставок податків;

− стимулюванню розвитку малого і середнього бізнесу, модернізації виробництва та інвестиційної активності.

Ці результати можливі лише за умови поетапного впровадження інтегрованої цифрової системи адміністрування податків, розвитку ризикоорієнтованих моделей контролю та створення сервісного середовища для платників. Застосування таких підходів дозволить Україні сформувати сучасну, ефективну і прозору податкову систему, здатну забезпечити стабільність бюджетних надходжень і стійкий економічний розвиток навіть в умовах післявоєнного відновлення.

Удосконалення механізмів адміністрування податків і зборів в Україні сьогодні потребує комплексного підходу, який поєднує цифровізацію процесів, аналітичний контроль та сервісну взаємодію з платниками. Основним завданням є створення єдиної інтегрованої платформи, що об’єднує податкові, митні та банківські інформаційні системи. Така платформа дозволяє відстежувати рух грошових потоків підприємств у реальному часі, автоматично зіставляти податкові декларації з банківськими платежами і прогнозувати податкові ризики. Це сприяє адресному проведенню перевірок, зменшенню корупційних ризиків та підвищенню добровільної сплати податків. Згідно з оцінками ДПС та Мінфіну, впровадження інтегрованої системи може скоротити час обробки декларацій із 15 днів до 1–2 днів, підвищити частку автоматизованого контролю з 35% до 85%, а рівень добровільної сплати податків збільшити до 92–95%. Витрати бізнесу на звітність можуть знизитися на 60–65%, що дозволить підприємствам ефективніше використовувати ресурси та розвивати виробництво.

Особливої уваги потребує адміністрування ПДВ, адже саме цей податок становить значну частину бюджетних надходжень. Автоматизована система контролю накладних дозволяє зменшити кількість фіктивних операцій, швидко блокувати сумнівні документи та створює прозорі процедури для легальних платників. На додаток, ризикоорієнтовані моделі дозволяють концентрувати ресурси контролюючих органів на найбільш проблемних сегментах економіки, а сумлінних платників звільняти від перевірок, що стимулює легальний бізнес і підвищує інвестиційну привабливість країни.

Для малого та середнього бізнесу особливо важливою є сервісна модель взаємодії з податковими органами. Онлайн-консультації, автоматичне формування декларацій на основі бухгалтерських даних та персональні повідомлення про помилки або зміни в законодавстві дозволяють значно спростити процес подання звітності. Паралельно необхідно забезпечити високий рівень кібербезпеки: шифрування даних, багаторівневий доступ і резервне зберігання інформації є ключовими умовами стабільного функціонування цифрової податкової системи [12].

Таблиця 3.2

Аналітичні показники очікуваного впливу цифровізації податкових процесів на економіку України

Показник	Поточний стан	Прогноз після цифровізації	Зміни (%)
Частка тіньової економіки	25%	15–16%	-9–10%
Кількість підприємств у легальному обігу	75%	90–92%	+15–17%
Час реєстрації нового бізнесу	20 днів	3–5 днів	-75%
Податкове навантаження на МСБ	22%	18–19%	-3–4%
Надходження до бюджету від МСБ	150 млрд грн/рік	170–175 млрд грн/рік	+13–17 млрд грн

Джерело: складено автором на основі [40]

Очікувані економічні ефекти від впровадження комплексної цифровізації податкових процесів в Україні значні. Зменшення тіньової економіки прогнозується на 9–10%, а частка підприємств у легальному обігу може збільшитися до 90–92%. Час реєстрації нового бізнесу скоротиться з 20 до 3–5 днів, податкове навантаження на МСБ знизиться на 3–4%., а надходження до бюджету від сектору малого та середнього бізнесу зростуть на 13–17 млрд грн на рік. Ці показники демонструють, що цифровізація та вдосконалення механізмів адміністрування створюють умови для збільшення надходжень до бюджету без підвищення ставок податків, стимулюючи при цьому розвиток легального бізнесу та інвестиційної активності.

Таким чином, цифрова трансформація податкового адміністрування в Україні є не лише технічною модернізацією, а фундаментальною зміною підходів до взаємодії держави і бізнесу. Поєднання інтегрованої платформи, ризикоорієнтованого контролю та сервісного підходу забезпечить стабільність бюджетних надходжень, підвищить ефективність податкової системи та сприятиме сталому соціально-економічному розвитку країни.

3.3. Стратегічні напрями підвищення ефективності та стабільності податкової системи України

Сучасний етап соціально-економічного розвитку України характеризується високим рівнем нестабільності, зумовленим як внутрішніми структурними дисбалансами, так і зовнішніми викликами, пов’язаними з воєнними діями, глобальними економічними кризами та процесами євроінтеграції. У таких умовах податкова система перестає бути лише інструментом фіскального наповнення бюджету й набуває ролі ключового механізму забезпечення макроекономічної стабільності, стимулювання економічної активності та формування фінансової основи післявоєнного відновлення країни. Саме тому актуалізується необхідність

визначення стратегічних напрямів підвищення ефективності та стабільності податкової системи України як важливої складової довгострокової фінансово-економічної політики держави.

Ефективність податкової системи доцільно розглядати не лише крізь призму обсягів бюджетних надходжень, а як комплексну характеристику її здатності забезпечувати оптимальний баланс між фіскальними потребами держави та можливостями платників податків, формувати сприятливе середовище для розвитку підприємництва, залучення інвестицій і зростання зайнятості. Водночас стабільність податкової системи означає передбачуваність податкових правил, мінімізацію частоти й хаотичності законодавчих змін, а також довіру бізнесу й населення до державних інституцій. У цьому контексті стратегічні напрями модернізації податкової системи мають бути спрямовані на довгострокове формування прозорої, справедливої та інституційно стійкої моделі оподаткування [11].

Одним із базових стратегічних напрямів є забезпечення стабільності та передбачуваності податкового законодавства. Часті зміни податкових норм, ставок і порядку адміністрування створюють високі ризики для бізнесу, ускладнюють фінансове планування та стримують інвестиційну активність. В умовах невизначеності підприємства вимушені знижувати довгострокові інвестиційні проєкти, що негативно позначається на темпах економічного зростання. Тому формування середньо- та довгострокової податкової стратегії, яка б визначала ключові параметри податкової політики на декілька років уперед, є важливою умовою стабілізації податкового середовища. Така стратегія має ґрунтуватися на принципах послідовності, прозорості та узгодженості із загальноекономічними пріоритетами розвитку держави.

Очікуваний результат реалізації напряму полягає у зниженні регуляторної невизначеності для суб’єктів господарювання, підвищенні прогнозованості умов ведення бізнесу та створенні передумов для довгострокового фінансового й інвестиційного планування. Це сприятиме

зростанню інвестиційної активності, підвищенню конкурентоспроможності національної економіки та формуванню стабільних джерел бюджетних надходжень у середньо- та довгостроковій перспективі.

Не менш важливим стратегічним напрямом є оптимізація податкового навантаження та вдосконалення структури податкових платежів. Високий рівень податкового тиску, зокрема на фонд оплати праці та підприємницькі доходи, залишається однією з ключових причин поширення тіньової економіки та ухилення від сплати податків. Надмірне податкове навантаження знижує конкурентоспроможність національних виробників, ускладнює доступ підприємств до фінансових ресурсів і стримує розвиток малого та середнього бізнесу. У цьому контексті стратегічним завданням держави має стати перегляд структури податкового навантаження з метою його перерозподілу у бік більш рівномірного та економічно обґрунтованого розподілу між різними групами платників податків. Оптимізація податкового навантаження повинна поєднуватися з розширенням податкової бази за рахунок детінізації економіки та залучення до оподаткування нових видів економічної діяльності. Такий підхід дозволяє не лише зменшити податковий тиск на сумлінних платників, а й забезпечити зростання бюджетних надходжень без підвищення ставок податків. У довгостроковій перспективі це сприятиме формуванню більш справедливої та стійкої системи оподаткування, орієнтованої на розвиток підприємництва та економічну активність.

Очікуваний результат реалізації цього напряму полягає у зменшенні надмірного податкового тиску на легальний сектор економіки, підвищенні стимулів до детінізації господарської діяльності та формуванні більш збалансованого розподілу податкового навантаження між різними групами платників податків. Це сприятиме зростанню конкурентоспроможності підприємств, активізації підприємницької діяльності та забезпеченню

стабільного зростання бюджетних надходжень без підвищення податкових ставок.

Важливим стратегічним напрямом підвищення ефективності податкової системи є перегляд і систематизація податкових пільг. Значна кількість пільг, що діють у податковій системі України, часто має фрагментарний і несистемний характер, не завжди супроводжується чітким економічним обґрунтуванням та оцінкою їхньої результативності. У результаті це призводить до втрат бюджетних доходів, спотворення конкурентного середовища та формування нерівних умов для суб'єктів господарювання. Тому стратегічним завданням держави має стати створення прозорого механізму оцінювання ефективності податкових пільг, який дозволив би визначати їхній реальний вплив на розвиток економіки, зайнятість і інвестиційну активність [19].

Очікуваний результат реалізації цього напряму полягає у підвищенні прозорості та цільової спрямованості податкових пільг, скороченні необґрунтованих бюджетних втрат і зменшенні викривлень конкурентного середовища. Запровадження системного підходу до оцінювання результативності пільг дозволить забезпечити їх орієнтацію на підтримку економічного зростання, зайнятості та інвестиційної активності.

Раціоналізація системи податкових пільг повинна бути спрямована на підтримку пріоритетних галузей економіки, розвиток інноваційної діяльності, стимулювання малого та середнього бізнесу, а також реалізацію соціально значущих програм. Водночас пільги мають надаватися на конкурсній або чітко регламентованій основі, з обмеженим терміном дії та обов'язковим моніторингом їх результативності. Такий підхід дозволить уникнути неефективного використання податкових стимулів і забезпечити більш цільове спрямування бюджетних ресурсів [8].

Очікуваний результат реалізації цього напряму полягає у підвищенні адресності та економічної обґрунтованості податкових пільг, скороченні

необґрунтованих бюджетних втрат і формуванні рівних конкурентних умов для суб'єктів господарювання. Це сприятиме більш ефективному використанню податкових стимулів та посиленню їх впливу на розвиток пріоритетних секторів економіки.

Отже, перші стратегічні напрями підвищення ефективності та стабільності податкової системи України пов'язані зі стабілізацією податкового законодавства, оптимізацією податкового навантаження та впорядкуванням системи податкових пільг. Реалізація цих заходів створить основу для формування передбачуваного, прозорого та економічно обґрунтованого податкового середовища, здатного стимулювати підприємницьку активність і забезпечувати фінансову стійкість держави.

Очікуваний результат реалізації зазначеного комплексу заходів полягає у формуванні стабільного податкового середовища, що забезпечує баланс між фіскальними інтересами держави та можливостями платників податків, сприяє підвищенню інвестиційної привабливості економіки та зміцненню фінансової стійкості бюджетної системи.

В умовах трансформації державного управління та розвитку цифрової економіки особливої ваги набуває цифровізація податкової системи як стратегічний напрям підвищення її ефективності. Запровадження електронних сервісів, автоматизованих систем адміністрування та аналітичних платформ дозволяє докорінно змінити характер взаємодії між державою і платниками податків, перетворюючи податкові органи з контролюючих на сервісно орієнтовані інституції. Цифрові інструменти забезпечують скорочення адміністративних витрат, зменшення кількості помилок у звітності, підвищення прозорості процедур та мінімізацію корупційних ризиків, що в сукупності сприяє зростанню добровільної сплати податків і зміцненню фінансової дисципліни.

Очікуваний результат реалізації напряму полягає у підвищенні ефективності податкового адміністрування, зниженні транзакційних витрат

платників податків і держави, а також у зростанні рівня прозорості та довіри до податкових процедур.

Автоматизація податкового адміністрування створює умови для впровадження ризик-орієнтованих підходів до податкового контролю. Використання аналітичних алгоритмів і великих масивів даних дає змогу своєчасно виявляти ризикові операції, зосереджуючи контрольні заходи на найбільш проблемних сегментах економіки. Це дозволяє одночасно зменшити тиск на сумлінних платників податків і підвищити результативність податкових перевірок. Таким чином, цифровізація виступає не лише інструментом модернізації адміністрування, а й чинником формування більш справедливої та ефективної системи податкового контролю.

Очікуваний результат реалізації цього напряму полягає у підвищенні результативності податкового контролю, зменшенні кількості безпідставних перевірок та концентрації контрольних заходів на операціях з підвищеним рівнем податкового ризику.

Стратегічним напрямом розвитку податкової системи є також формування сервісно-орієнтованої моделі податкового адміністрування, за якої основний акцент робиться на інформаційній підтримці платників податків, спрощенні процедур виконання податкових зобов’язань та розвитку електронних консультаційних сервісів. Перехід до такої моделі сприяє зростанню рівня податкової культури, формуванню партнерських відносин між державою та бізнесом, а також підвищенню рівня довіри до податкових органів. У довгостроковій перспективі це створює передумови для збільшення частки добровільно сплачених податків і зменшення масштабів ухилення від оподаткування.

Очікуваний результат реалізації напряму полягає у зростанні рівня податкової культури, підвищенні добровільного виконання податкових

зобов’язань та зменшенні конфліктності у взаємовідносинах між платниками податків і податковими органами.

Окрему увагу слід приділити посиленню інституційної спроможності податкових органів. Ефективність податкової системи значною мірою залежить від професійного рівня кадрів, рівня їх цифрової компетентності, а також від якості внутрішніх процедур управління. Підвищення кваліфікації працівників податкових органів, впровадження сучасних стандартів управління персоналом, удосконалення внутрішнього контролю та антикорупційних механізмів є важливими складовими стратегічної модернізації податкової служби. Це дозволить підвищити якість адміністрування, скоротити кількість конфліктних ситуацій між платниками та податковими органами, а також зміцнити довіру суспільства до податкових інституцій.

Очікуваний результат реалізації напряму полягає у підвищенні інституційної стійкості податкових органів, покращенні якості управлінських рішень та зміцненні довіри суспільства до податкової служби.

Суттєвим стратегічним напрямом підвищення стабільності податкової системи є посилення прозорості податкових відносин та антикорупційна спрямованість податкової політики. Корупційні ризики у сфері оподаткування негативно впливають не лише на обсяги бюджетних надходжень, а й на інвестиційний клімат і конкурентне середовище. Тому впровадження електронних процедур, автоматизованих рішень щодо адміністрування податків, а також відкритість інформації про податкові правила й процедури є важливими інструментами зниження корупційних ризиків і підвищення довіри бізнесу до держави.

Очікуваний результат реалізації напряму полягає у зниженні рівня корупційних ризиків у сфері оподаткування, підвищенні прозорості податкових процедур і формуванні сприятливого інвестиційного клімату.

Узагальнюючи викладене, слід зазначити, що підвищення ефективності та стабільності податкової системи України потребує реалізації цілісного комплексу стратегічних заходів, спрямованих на вдосконалення податкового законодавства, оптимізацію податкового навантаження, раціоналізацію системи податкових пільг, цифровізацію та сервісну трансформацію податкового адміністрування, а також зміцнення інституційної спроможності податкових органів. Узгоджене впровадження зазначених напрямів створює передумови для формування прозорої, передбачуваної та економічно обґрунтованої податкової системи, здатної забезпечити фінансову стійкість держави, стимулювати підприємницьку активність і підтримувати довгостроковий соціально-економічний розвиток країни в умовах структурних трансформацій та післявоєнного відновлення.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3

Проведене у розділі дослідження дало змогу комплексно оцінити напрями модернізації податкової системи України з урахуванням міжнародного досвіду, сучасних викликів та стратегічних пріоритетів національного розвитку. Узагальнення результатів аналізу дозволяє зробити висновок, що ефективність і стабільність податкової системи мають розглядатися не лише як фінансово-фіскальні категорії, а як ключові передумови соціально-економічної стійкості держави, формування сприятливого бізнес-клімату та забезпечення довгострокового економічного зростання.

Дослідження міжнародного досвіду реформування податкових систем засвідчило, що провідні країни світу зосереджують увагу на створенні прозорих, стабільних і сервісно орієнтованих моделей оподаткування, у яких пріоритет надається не лише фіскальній функції, а й стимулюванню підприємницької активності, інновацій та інвестицій. Встановлено, що ключовими напрямами успішних податкових реформ є стабільність законодавства, спрощення податкових процедур, розвиток електронних сервісів, удосконалення ризик-орієнтованих механізмів податкового контролю та активне застосування податкових стимулів для підтримки пріоритетних галузей економіки. Зазначені підходи можуть бути ефективно адаптовані до українських реалій з урахуванням національних соціально-економічних особливостей, рівня розвитку інституцій та актуальних потреб післявоєнного відновлення.

Аналіз механізмів адміністрування податків і зборів та цифровізації податкових процесів показав, що цифрова трансформація податкової системи є одним із найважливіших чинників підвищення її ефективності. Запровадження електронних сервісів, автоматизованих систем обробки даних і ризик-орієнтованих підходів до податкового контролю сприяє зменшенню

адміністративного навантаження на платників податків, скороченню витрат часу на виконання податкових зобов’язань і мінімізації людського фактору в процесі адміністрування. У результаті формується більш прозоре та передбачуване податкове середовище, що позитивно впливає на рівень добровільної сплати податків і фінансову дисципліну суб’єктів господарювання.

Особливе значення має формування сервісно-орієнтованої моделі податкового адміністрування, у межах якої податкові органи поступово трансформуються з контролюючих у консультативно-партнерські інституції. Такий підхід сприяє підвищенню рівня податкової культури, формуванню довіри між державою та платниками податків, а також зменшенню конфліктності у податкових відносинах. У довгостроковій перспективі це створює умови для зростання частки добровільних податкових надходжень і зменшення масштабів тіньової економіки.

У межах аналізу стратегічних напрямів підвищення ефективності та стабільності податкової системи України встановлено, що ключовими умовами її довгострокової стійкості є стабільність податкового законодавства, оптимізація податкового навантаження, удосконалення системи податкових пільг, цифровізація адміністрування та гармонізація з європейськими стандартами оподаткування. Виявлено, що надмірна частота змін податкових правил негативно впливає на інвестиційний клімат і стримує розвиток підприємництва, тоді як стабільне та передбачуване податкове середовище створює передумови для активізації довгострокових інвестицій і зростання економічної активності.

У контексті євроінтеграції та післявоєнного відновлення України обґрунтовано необхідність активного використання податкових інструментів як механізму стимулювання інвестицій, розвитку інноваційної діяльності та підтримки регіонального розвитку. Посилення фінансової спроможності територіальних громад через удосконалення системи місцевих податків і

зборів, а також оптимізація міжбюджетних відносин створюють умови для більш ефективної реалізації регіональних програм соціально-економічного розвитку.

Таким чином, результати проведеного дослідження свідчать, що модернізація податкової системи України має здійснюватися на основі комплексного та стратегічно виваженого підходу, який поєднує стабільність законодавства, цифрову трансформацію, сервісну орієнтацію податкових органів, адаптацію міжнародного досвіду та використання податкових інструментів для стимулювання інновацій і післявоєнного відновлення. Реалізація запропонованих напрямів сприятиме формуванню ефективної, прозорої та стійкої податкової системи, здатної забезпечити фінансову основу сталого розвитку України та підвищення добробуту її громадян.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі магістра здійснено комплексне дослідження теоретичних засад, сучасного стану та перспектив реформування податкової системи України в умовах глибоких соціально-економічних трансформацій, євроінтеграційних процесів і воєнних викликів. Проведений аналіз дозволив сформулювати такі основні висновки.

1. Податкова система України - ключовий інструмент формування фінансових ресурсів держави та регулювання соціально-економічних процесів в умовах глибоких трансформацій, воєнного стану та євроінтеграційних змін. Проведений аналіз дозволив встановити, що податкова система України має багатофункціональний характер і поєднує фіскальну, регулювальну, стимулювальну та соціальну функції, ефективність реалізації яких визначає здатність держави забезпечувати фінансову стабільність, економічне зростання та соціальну справедливість.

2. Дослідження етапів становлення і реформування податкової системи України показало, що податкові реформи впродовж тривалого часу мали переважно фрагментарний характер і часто впроваджувалися без належного наукового обґрунтування. Це призвело до збереження низки системних недоліків, зокрема нестабільності податкового законодавства, надмірної складності адміністрування та дисбалансу між фіскальними потребами держави і можливостями платників податків. Водночас сучасний етап реформування характеризується активною цифровізацією податкових процесів, поступовою гармонізацією законодавства з нормами Європейського Союзу та пошуком нових підходів до підвищення ефективності податкової політики.

3. Аналіз структури доходів Зведеного бюджету України за 2020–2024 рр. засвідчив, що податкові надходження залишаються основним джерелом формування доходної частини бюджету, навіть попри значні кризові явища.

У період повномасштабної війни їх частка суттєво скоротилася внаслідок зниження економічної активності, звуження податкової бази та запровадження податкових послаблень для бізнесу. Зростання ролі неподаткових доходів та міжнародної фінансової допомоги стало вимушеним інструментом підтримки бюджетної стабільності, однак водночас посилило залежність фінансової системи від зовнішніх джерел фінансування.

Дослідження динаміки доходів бюджету дозволило встановити, що у 2022-2023 рр. виконання бюджетних показників значною мірою було забезпечене за рахунок грантової та кредитної допомоги міжнародних партнерів. Це свідчить про обмежені можливості національної податкової системи в умовах воєнної економіки та актуалізує необхідність відновлення її фіскального потенціалу в середньо- та довгостроковій перспективі.

У структурі податкових надходжень провідну роль відіграють непрямі податки, насамперед податок на додану вартість. Воєнні події зумовили різке скорочення надходжень ПДВ та акцизного податку, що пов’язано зі зменшенням обсягів імпорту, пільговим режимом оподаткування окремих товарів і зростанням тіньового сектору. Надходження від податку на прибуток підприємств також скоротилися внаслідок падіння прибутковості бізнесу та переходу частини суб’єктів господарювання на спрощені режими оподаткування.

Встановлено, що ключовими чинниками, які впливають на обсяги податкових надходжень, є рівень ділової активності, споживчий попит, зовнішньоекономічна діяльність, а також динаміка заробітної плати. Оцінка податкового навантаження засвідчила тенденцію до його зниження в останні роки, що створює передумови для легалізації економічної діяльності та розширення податкової бази без посилення фіскального тиску.

4. Аналіз ефективності податкової системи України показав, що до воєнного періоду податкова політика мала переважно фіскальну спрямованість, тоді як регулювальна та стимулювальна функції

використовувалися обмежено. Воєнні події стали каталізатором перегляду підходів до податкового регулювання, зокрема у напрямі підтримки бізнесу, захисту внутрішнього ринку та оптимізації перерозподілу фінансових ресурсів.

5. Окрему увагу в роботі приділено ролі податкової культури у підвищенні ефективності податкової системи. Встановлено, що в умовах війни розвиток волонтерства та благодійності сформував нові форми суспільної участі у фінансуванні державних потреб, які можна розглядати як прояв самооподаткування. Це свідчить про зростання рівня податкової свідомості та відповідальності громадян.

6. Узагальнення міжнародного досвіду дозволило зробити висновок, що подальше реформування податкової системи України має ґрунтуватися на принципах справедливості, нейтральності, прозорості та стабільності оподаткування з урахуванням євроінтеграційного курсу розвитку. Адаптація цих підходів до українських умов є важливою передумовою формування прогнозованого податкового середовища, що сприятиме підвищенню конкурентоспроможності національної економіки та інтеграції України до європейського економічного простору.

7. Запропоновано напрями удосконалення механізмів податкового адміністрування, зокрема розширення електронних сервісів, застосування ризик-орієнтованого підходу до контролю та підвищення якості комунікації між податковими органами і платниками податків. Доведено, що цифровізація податкової системи є ключовим чинником зменшення адміністративного навантаження, підвищення добровільної сплати податків і зниження рівня тінізації економіки.

8. Обґрунтовано стратегічні напрями реформування податкової системи України, які передбачають стабілізацію податкового законодавства, оптимізацію податкового навантаження, раціоналізацію системи податкових пільг, гармонізацію з європейськими стандартами та активне використання

податкових інструментів для стимулювання інвестицій, інновацій і післявоєнного відновлення економіки. Встановлено, що комплексна реалізація зазначених заходів створює передумови для формування ефективної, прозорої та стабільної податкової системи, здатної забезпечити довгострокове економічне зростання та фінансову стійкість держави.

9. Реалізація Національної стратегії доходів та інших ініціатив податкового реформування сприятиме зміцненню фіскальної та макроекономічної стабільності, зменшенню залежності від зовнішнього фінансування та формуванню ефективної податкової системи, здатної забезпечити сталий соціально-економічний розвиток України в умовах післявоєнного відновлення.

Отже, реалізація запропонованих у роботі шляхів реформування податкової системи України сприятиме формуванню сприятливого податкового середовища, підвищенню ефективності фіскальної політики та забезпеченню фінансової основи сталого розвитку України в умовах сучасних викликів і трансформацій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамова А. Теоретичні положення щодо обґрунтування сутності поняття «податкова система». *Проблеми і перспективи економіки та управління*. (41). 2025. С. 351–358.

2. Податковий кодекс України : Кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17

3. Доходи зведеного бюджету України URL: https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/cons/income/. (дата звернення: 30.11.2025).

4. Барвінська Є. С. Особливості та перспективи сучасного етапу реформування податкової системи України. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка».* 2013. № 769 С. 331–336.

5. Бутенко Т.В., Бутенко В.В. Переваги та недоліки використання різних форм оподаткування в Україні. *Економіка: реалії часу.* 2017. № 4 (32). С. 28-36.

6. Варналій З.С. Реформування податкової системи України в умовах глобалізаційних та інтеграційних процесів. *Теоретичні та прикладні питання економіки: збірник наукових праць.* Вип. 24. Київ: Київ. ун-т, 2011. С. 69–77.

7. Державний веб-портал «Бюджет для громадян»: Зведений бюджет України. URL: https://openbudget.gov.ua/?month=12&year=2024&budgetType=CONSOLIDATED (дата звернення: 27.11.2025).

8. Гречко А.В. Перспективи реформування податкової системи України в умовах євроінтеграції. *Проблеми економіки*. 2014. № 3. С. 60–70.

9. Захарій В. Податкова система України: інституціонально-функціональна структура та шляхи модернізації. URL: http://ed.pdatu.edu.ua/article/view/145588

10. Кліменко Д. І. Становлення та функціонування податкової системи України. *Актуальні проблеми держави і права* : Вип. 87. 2020. С. 72-77.

11. Кобильнік Д.А. Податкова система України: ґенеза та сучасний стан. *Економіка. Фінанси. Право*. 2022. № 12/1 С. 9-12.

12. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо стимулювання детінізації доходів та підвищення податкової культури громадян шляхом запровадження одноразового (спеціального) добровільного декларування фізичними особами належних їм активів та сплати одноразового збору до бюджету : Закон України від 15.06.2021 № 1539-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1539-20

13. Латковська Т. А. Проблеми реформування податкової системи України. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія».* 2018. №. 22. С. 62-71.

14. Лисова Є.І. Оподаткування в Україні: система, структура та нововведення. *Економіка. Фінанси. Право*. 2019. №6/2. С. 16-19.

15. Лисюк В. С. Недоліки та тенденції розвитку податкової системи України. *Вчені записки Університету «КРОК»,* № 52. 2018. С. 71–77.

16. Магопець О. А. Генезис розвитку та становлення податкової системи України. *Центральноукраїнський науковий вісник. Економічні науки*. 2022. Вип. 8(41). С. 178-192.

17. Мінфін: Податкова перевиконала план надходжень за лютий на 12 млрд грн. URL: https://mof.gov.ua/uk/news/minfin_podatkova_perevikonala_plan_nadkhodzhen_za_liutii_na_12_mlrd_grn_18-5050//

18. Молдован О.О. Стратегічні пріоритети реформування податкової системи України. URL: http://sp.niss.gov.ua/content/articles/files/7-87462.pdf.

19. Молодецька О.М., Буркова Л.А., Семеняка Т.В. Трансформація податкової системи України. *Бухгалтерський облік, аналіз та аудит*. 2016. № 2. URL: http://www.economyandsociety.in.ua/journal/2_ukr/126.pdf.

20. Офіційний сайт Державної статистичної служби України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua

21. Бюджетний кодекс України : Закон України від 08.07.2010 № 2456-VI (зі змін. та допов.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17

22. Пабат О.В. Складові елементи податкової системи України та їх організаційно-правові зв'язки. *Право і безпека.* 2015. № 4 (59). С. 47-49.

23. Податкове право України : підручник / О. Головашевич та ін. ; за ред. М. Кучерявенка, Н. Маринів. Харків : Право, 2019. 440 с

24. Крисоватий А. І., Десятнюк О. М. Податкова система : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2018. 352 с.

25. Соколовська А. М. Податкова політика в Україні: проблеми та напрями модернізації : монографія. Київ : НАН України, 2017. 416 с.

26. Іванов Ю. Б., Майбуров І. А. Податкова політика держави: теорія та практика : навч. посіб. Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2019. 420 с.

27. Слатвінська М. О. Особливості становлення та етапи реформування податкової системи України. *Evropský časopis ekonomiky a management*. 2018. Том 4. Вип.1. С. 34-44.

28. Національна економічна стратегія на період до 2030 року : постанова Кабінету Міністрів України від 03.03.2021 № 179. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-п

29. Стратегія управління державними фінансами України на 2022–2025 роки : розпорядження Кабінету Міністрів України від 29.12.2021 № 1805-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-2021-р

30. World Bank. Ukraine Public Finance Review. Washington : World Bank Group, 2023. URL:

https://documents1.worldbank.org/curated/en/476521500449393161/pdf/117583-WP-P155716-final-output-PUBLIC-2017-06-28-23-16.pdf

31. Лушко С. М., Руденко Н. О. Аналіз податкових надходжень як складової доходів Державного бюджету України. URL: https://modecon.mnau.edu.ua/ua/analysis-of-tax-revenue-as/ (дата звернення: 28.11.2025).

32. Товкун Л. Податкова система України: поняття та перспективи розвитку. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/13215/1/Tovkun_66-69.pdf

33. Трофімова Л. Податкова політика і податкова система. *Форум права*. 2010. № 1. С. 364–370.

34. Смирна К. В. Основні проблеми системи оподаткування України. Економіка та суспільство. 2024. Вип. 59. С. 132–142. URL: https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/3485

35. Державна податкова служба України. ПДФО забезпечує 33 % надходжень зведеного бюджету: 507,8 млрд грн за 10 місяців. URL: https://tax.gov.ua/en/mass-media/news/952643.html

36. Федчак О.М. Теоретико-методологічні засади формування та розвитку податкової системи. *Механізм регулювання економіки*. 2010. № 3, Т. 1. С. 211-216.

37. Хоменко І. О. Ретроспективний аналіз становлення системи оподаткування. Вісник НТУ. Серія : *Економічні науки.* 2022. Вип. 2 (54). С. 210-219.

38. European Business Association. *Ukraine’s investment attractiveness index in 2025*. URL: https://dia.dp.gov.ua/en/ukraines-investment-attractiveness-index-in-2025

39. Ярема Б.П., Ролько А.В. Сучасна податкова система України: проблеми та перспективи розвитку. *Причорноморські економічні студії.* 2018. Вип. 34. С. 171-175.

40. Damirchyiev M. Principles of taxation and their economic and legal nature. URL: https://apir.org.ua/lais/en/article/view/368

41. Mushenok B. Genesis of legal regulation of principles of taxation system in Ukraine and the European Union. *Foreign trade: economics, finance, law*. 110, 2020. P. 87–97.

42. Local budgets' revenues increased by 18.4% compared to the corresponding figure last year. URL: https://www.tax.gov.ua/en/mass-media/news/905482.html

43. Національний інститут стратегічних досліджень. Огляд виконання Державного бюджету України на 2024 рік та рекомендації для 2025 року. URL:: https://niss.gov.ua/doslidzhennya/ekonomika/ohlyad-vykonannya-derzhavnoho-byudzhetu-ukrayiny-na-2024-rik-ta (дата звернення: 28.11.2025).

44. Габор В. Податкова політика України під час воєнного стану: загрози та перспективи збільшення податкових надходжень. *Economic Analysis*. 2024. Т. 34, № 4. С. 608–618. DOI: 10.35774/econa2024.04.608.

45. Ministry of Finance of Ukraine. (n.d.). National revenue strategy until 2030. URL: https://mof.gov.ua/storage/files/National%20Revenue%20Strategy_2030_.pdf.

46. Нікітішин А. О. Податкова політика в умовах воєнного стану. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія : Економічні науки*. 2023. № 1. С. 145-149.

47. Tomniuk, T. L., & Tabenska, Y. V. (2023). Ukraine's tax policy during the war: Implementation features and transformation prospects. Public Administration: Improvement and Development, 6. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2023_6_12.

48. OECD (2010). Tax Policy Reform and Economic Growth. OECD Tax Policy Studies, No. 20. https://doi.org/10.1787/9789264091085-en

49. Бюджетна декларація України на 2025–2027 роки. URL: https://kse.ua

50. Міжнародний валютний фонд. Звіт по країні № 23/399: Україна Вашингтон : МВФ, 2023. URL: https://www.imf.org

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Ключові напрями трансформації податкової політики України в умовах воєнного стану

Напрям змін	Податкові рішення	Мета трансформації	Вплив на бізнес	Фіскальний результат
Лібералізація оподаткування МСП	Запровадження спрощеного режиму (ЄП 2 % з обороту), розширення критеріїв перебування на спрощеній системі	Підтримка ліквідності та збереження економічної активності МСП	Зменшення податкового навантаження, зниження ризику банкрутств, збереження зайнятості	Тимчасове скорочення податкових надходжень з компенсацією в середньостроковій перспективі
Обмеження податкового контролю	Призупинення планових і позапланових перевірок, спрощення звітності	Антикризова стабілізація бізнес-середовища	Зменшення адміністративного тиску, зростання гнучкості господарської діяльності	Короткострокове зниження доходів та ризик тінізації
Відновлення адміністрування	Поступове повернення податкових перевірок, посилення відповідальності	Відновлення фіскальної дисципліни	Зростання дисципліни сплати податків, підвищення прозорості діяльності	Стабілізація та зростання податкових надходжень
Перегляд податкових пільг	Скасування або звуження пільгових режимів для окремих галузей	Розширення податкової бази	Зростання податкового навантаження на великий бізнес	Підвищення фіскального потенціалу бюджету

Посилення ролі ПДВ	Боротьба з мінімізаційними схемами, удосконалення електронного адміністрування	Забезпеченн я стабільних доходів бюджету	Підвищення прозорості розрахунків, нейтралізація тіньових схем	ПДВ залишається основним бюджетоутворюючим податком
Рентні платежі	Підвищення ставок рентної плати за використання природних ресурсів	Мобілізація внутрішніх фінансових ресурсів	Зростання витрат сировинних галузей	Додаткові доходи бюджету
Акцизна політика	Поетапне відновлення та індексація ставок акцизів	Фіскальна стабільність та гармонізація з вимогами ЄС	Подорожчання підакцизних товарів	Стабільні надходження до бюджету
Цифровізація оподаткування	Розширення електронних сервісів, автоматизація адміністрування	Підвищення ефективност і збору податків	Спрощення взаємодії бізнесу з податковими органами	Зменшення втрат бюджету від ухилення
Антидефіцитна політика	Тимчасове підвищення окремих податкових ставок та зборів	Покриття воєнних видатків	Часткове зростання податкового навантаження	Забезпечення фінансування оборонних потреб

Джерело: побудовано автором на основі [18]